

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет фізичного виховання і спорту
Кафедра теорії і методики спорту

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **ВІДБІР ЮНИХ ВОЛЕЙБОЛІСТІВ НА ЕТАПІ ПОПЕРЕДНЬОЇ
БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

Студентки ступеня вищої освіти магістра
2 курсу групи МФКС
заочної форми навчання
Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
Освітньої програми: Фізична культура і спорт
Спеціальності: 017 Фізична культура і спорт

Гураш Оксани Володимирівни

Науковий керівник: Вознюк Т.В., завідувач кафедри
теорії і методики спорту, доцент, кандидат наук з
фізичного виховання та спорту

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова екзаменаційної комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени екзаменаційної комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) _____ (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2024 рік

АНОТАЦІЇ

Гураш О. В. Відбір юних волейболістів на етапі попередньої базової підготовки. Кваліфікаційна робота на отримання ступеня вищої освіти магістра. Спеціальність 017 Фізична культура і спорт. Освітня програма Фізична культура і спорт. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця. 2024 р.

Метою дослідження було обґрунтування технології відбору та визначення критеріїв спортивної обдарованості волейболістів на етапі попередньої базової підготовки з урахуванням педагогічних чинників і морфологічних показників.

Досягнення високих змагальних результатів у командних ігрових видах спорту можливе лише за умови цілеспрямованого багаторічного процесу підготовки. Не останню роль в цьому процесі на всіх етапах підготовки належить науково-обґрунтованій системі спортивного відбору. Технологія проведення попереднього відбору юних волейболістів на сьогодні залишається лише частково вирішеною, що й обумовлює актуальність нашої роботи.

В ході послідовного експерименту з волейболістами групи попередньої базової підготовки вивчалися антропометричні дані, показники фізичної та технічної підготовленості, результативність виконання індивідуальних змагальних дій. На основі думки тренерів з волейболу визначалася значущість цих показників для ефективної гри гравців різного амплуа.

В результаті аналізу даних констатувального експерименту була розроблена технологія спортивного відбору волейболістів на етапі попередньої базової підготовки та запропоновано виконання певних ігрових функцій конкретним гравцям. Ефективність розробленої технології обґрунтовувалася на основі показників змагальної діяльності. Визначено, що урахування критеріїв відбору та їхньої значущості під час спортивного

відбору дає змогу зробити правильний розподіл гравців за ігровим амплуа, що сприяє реалізації їх можливостей в змагальній діяльності.

Ключові слова: волейбол, ігрове амплуа, прогнозування, спортивна орієнтація

Gurash O. V. Selection of young volleyball players at the stage of preliminary basic training. Qualifying work for obtaining a master's degree. Specialty 017 Physical culture and sports. Educational program Physical culture and sports. Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia. 2024

The purpose of the study was to substantiate the selection technology and determine the criteria for the sports talent of volleyball players at the stage of preliminary basic training, taking into account pedagogical factors and morphological indicators.

Achieving high competitive results in team sports is possible only with a purposeful multi-year training process. Not the last role in this process at all stages of preparation belongs to the scientifically based system of sports selection. The technology of preliminary selection of young volleyball players remains only partially resolved today, which determines the relevance of our work.

In the course of a series of experiments with volleyball players of the preliminary basic training group, anthropometric data, indicators of physical and technical readiness, and the effectiveness of individual competitive actions were studied. Based on the opinion of volleyball coaches, the significance of these indicators for the effective play of players of various roles was determined.

As a result of the analysis of the data of the ascertaining experiment, a technology of the sports selection of volleyball players was developed at the stage of preliminary basic training and the performance of certain game functions was offered to specific players. The effectiveness of the developed technology was justified on the basis of indicators of competitive activity. It was determined that

taking into account the selection criteria and their importance during the sports selection makes it possible to make the correct distribution of players according to their playing role, which contributes to the realization of their opportunities in competitive activities.

Key words: volleyball, playing role, forecasting, sports orientation

3MICT

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОГО СПОРТИВНОГО ВІДБОРУ В ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОМУ СПОРТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	
1.1 Теоретико-методичні основи системи спортивного відбору та орієнтації	11
1.2 Характеристика підготовки спортсменів ігрових командних видів спорту на етапі попередньої базової підготовки	18
1.3 Особливості змагальної діяльності у волейболі та її врахування під час відбору спортсменів на етапі попередньої базової підготовки	20
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	
2.1 Методи дослідження	30
2.1.1 Аналіз літературних джерел	30
2.1.2 Анкетування	31
2.1.3 Педагогічні методи	31
2.1.4 Морфо-функціональні методи дослідження	33
2.1.5 Методи математичної статистики	34
2.2 Організація дослідження	34
РОЗДІЛ 3 ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ЮНИХ ВОЛЕЙБОЛІСТІВ НА ЕТАПІ ПОПЕРЕДНЬОЇ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ	

3.1	Визначення вагомості критеріїв спортивного відбору на етапі попередньої базової підготовки	36
3.2	Організаційні форми проведення тренувального процесу з волейболістами	39
3.3	Антропометричні дані юних волейболістів групи попередньої базової підготовки	42
3.4	Показники фізичної підготовленості волейболістів на етапі попередньої базової підготовки	43
3.5	Технічна підготовленість волейболістів групи попередньої базової підготовки	44
3.6	Показники ефективності змагальних дій волейболістів групи попередньої базової підготовки .	45
	Висновки до розділу 3	47
РОЗДІЛ 4	ТЕХНОЛОГІЯ СПОРТИВНОГО ВІДБОРУ ВОЛЕЙБОЛІСТІВ НА ЕТАПІ ПОПЕРЕДНЬОЇ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ	
4.1	Педагогічні умови проведення відбору волейболістів на етапі попередньої базової підготовки	49
4.2	Експериментальне обґрунтування технології відбору волейболістів на етапі попередньої базової підготовки	56
	Висновки до розділу 4	59
	ВИСНОВКИ.....	60
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
	ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Актуальність дослідження. Досягнення високих змагальних результатів у командних ігрових видах спорту можливе лише за умови цілеспрямованого багаторічного процесу підготовки. Реалізація особистого потенціалу спортсменів відбувається шляхом створення необхідних умов тренувального процесу, застосування сучасних методик підготовки, відповідністю навантаження засобам відновлення тощо.

Не останню роль в цьому процесі на всіх етапах багаторічної підготовки належить науково-обґрунтованій системі спортивного відбору. Така система не тільки дає змогу вирішити питання контролю різних сторін підготовленості, але й сприяє формуванню позитивної мотивації, постійному розвитку спортсмена, який прагне показати свій кращий результат для переходу на вищу щаблинку майстерності.

Спортивний відбір має етапи його проведення, в яких визначені конкретні завдання. На етапі попереднього відбору необхідно набрати дітей, які за своїми анатомо-фізіологічними параметрами та фізичними здібностями відповідають вимогам певного виду спорту. На етапі початкового відбору відбувається визначення дітей, які швидко засвоюють техніку виду спорту та мають більший прогрес у досягненнях. Попередній відбір здійснюється на етапі попередньої базової підготовки й має за мету прогнозувати подальшу початкову та поглиблену спеціалізацію юних спортсменів на основі методів педагогічного та інших видів контролю відповідно до особливостей змагальної діяльності у виді спорту. Від його ефективності в подальшому залежить не тільки особистий розвиток спортсмена, але й успішність дій всієї команди.

Питанням спортивного відбору присвячені ґрунтовні праці або окремі глави в монографіях та посібниках відомих вчених (Волков Л.В., 2003;

Олешко В. Г., 2013; Шинкарук О.А., 2013; Приходько В.В., 2018; Платонов В.М., 2021 та ін.). Багато науковців висвітлювали результати своїх досліджень, пов'язаних з цією проблематикою в наукових статтях (Бойченко Б., 2003; Вознюк Т.В., 2008; Безмилов М.М., 2017, 2019; Шао Чжигон, 2020), однак технологія проведення попереднього відбору юних волейболістів на сьогодні залишається частково вирішеною, що й обумовлює актуальність нашої роботи.

Об'єкт дослідження – відбір і орієнтація волейболістів на етапі попередньої базової підготовки.

Предмет дослідження – педагогічні та антропометричні критерії відбору волейболістів на етапі попередньої базової підготовки.

Мета дослідження – обґрунтування технології відбору та визначення критеріїв спортивної обдарованості волейболістів на етапі попередньої базової підготовки з урахуванням педагогічних чинників і морфологічних показників.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати й теоретично обґрунтувати особливості відбору спортсменів ігрових командних видів спорту на різних етапах багаторічного вдосконалення за даними наукової та методичної літератури й всесвітньої мережі Інтернет.
2. Систематизувати й обґрунтувати інформативні критерії та визначити їх пріоритетну значущість під час відбору волейболістів на етапі попередньої базової підготовки.
3. Обґрунтувати технологію відбору юних волейболістів на етапі попередньої базової підготовки на основі комплексного підходу.
4. Перевірити ефективність технології спортивного відбору та запропонованих критеріїв оцінювання рівня підготовленості волейболістів на етапі попередньої базової підготовки в умовах змагальної діяльності.

Методи дослідження. Аналіз літературних джерел та даних Інтернет використовували з метою визначення проблемних питань, що пов'язані із

відбором і орієнтацією волейболістів на етапі попередньої базової підготовки та встановлення провідних чинників, що впливають на ефективність змагальної діяльності у волейболі спортсменів різних ігрових амплуа.

Анкетування проводили з метою: визначення думок спеціалістів щодо проведення попереднього відбору волейболістів, визначення провідних чинників, що впливають на вибір ігрової спеціалізації на етапі попередньої базової підготовки.

Педагогічне спостереження було спрямоване на вивчення змісту тренувального процесу на етапі попередньої базової підготовки. Аналіз змагальної діяльності дав змогу встановити ефективність ігрових дій юних волейболістів. Педагогічне тестування було спрямоване на виявлення та обґрунтування інформативних критеріїв для оцінювання рівня підготовленості для здійснення спортивного відбору й ігрової орієнтації, визначення ефективності запропонованої технології спортивного відбору.

Педагогічний експеримент носив послідовний характер, його тривалість становила 9 місяців упродовж вересня 2023 р. – травня 2024 р. В експерименті були задіяні 15-ть волейболістів групи попередньої базової підготовки (віком 12-13 років) м. Калинівка (Вінницької обл.)

За допомогою морфологічних методів дослідження (антропометрії), визначалися цільові орієнтири ключових антропометричних даних для волейболістів різного ігрового амплуа.

Методи математичної статистики було застосовано для опрацювання експериментального матеріалу з використанням MS Excel 10.0.

Наукова новизна :

□ вперше систематизовано критерії й окремі показники, а також визначено їх пріоритетну значущість з метою відбору та орієнтації волейболістів на етапі попередньої базової підготовки;

- вперше з метою спортивного відбору на етапі попередньої базової підготовки запропоновано комплексний підхід до прогнозування майбутнього ігрового амплуа;
- розширено дані щодо рівня підготовленості та показників змагальних дій волейболістів на етапі попередньої базової підготовки;
- доповнено знання з питань відбору, орієнтації та прогнозування, технологій контролю й оцінювання рівня підготовленості й ефективності змагальної діяльності в волейболі.

Публікації. Наукові результати кваліфікаційної роботи висвітлені в науковій статті у збірнику наукових праць.

Практичне значення роботи полягає у впровадженні розробленого алгоритму організації відбору та інформативних критеріїв визначення потенційних можливостей волейболістів, що перебувають на етапі попередньої базової підготовки. Сформульовані в кваліфікаційній роботі висновки та пропозиції використано для впровадження в практику роботи секції з волейболу Калинівської дитячо-юнацької спортивної школи.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота містить анотацію, зміст, вступ, чотири розділи та висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел, додатки (всього 4 додатки). Обсяг основного тексту складає 68 сторінок. Цифровий матеріал кваліфікаційної роботи ілюстровано 10 таблицями та 5 рисунками. Список використаних джерел складає 75 найменувань, з яких 9 іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОГО СПОРТИВНОГО ВІДБОРУ В ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОМУ СПОРТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

1.1. Теоретико-методичні основи системи спортивного відбору та орієнтації

В умовах стрімкого розвитку сучасного спорту та зростання конкуренції на міжнародній спортивній арені, проблема подальшого підвищення рівня спортивних досягнень у волейболі полягає не тільки у пошуку нових методів тренування, стратегії та тактики ведення змагальних дій, але й у розробці ефективних методів відбору обдарованих дітей і підлітків, які зможуть досягнути високих спортивних результатів у спорті вищих досягнень.

Навіть на ранніх етапах відбору науковці пропонують у першу чергу приділяти увагу тим якостям і можливостям спортсменів, які стануть основою майбутніх успішних виступів через десять-п'ятнадцять років, але на ранніх етапах підготовки вони досить часто мають рудиментарний характер [10, 16, 53, 35, 71].

Завдяки фундаментальним працям Т.О. Бомпи [69], Л.В. Волкова [15], В.М. Костюкевича [27], В.М. Платонова [50] та багатьох інших вітчизняних та зарубіжних спеціалістів, була сформульована наукова концепція багаторічної та річної періодизації, яка отримала сьогодні широке розповсюдження при підготовці спортсменів у різних видах спорту. Суть цієї концепції – у розгляді підготовки резерву від початкових етапів багаторічного вдосконалення і до рівня вищих досягнень, як єдиного багатоступеневого процесу, що підпорядковується важливим закономірностям спортивної підготовки.

Одним із ключових напрямків вдосконалення багаторічної підготовки спортсменів є постійний пошук ефективних шляхів для підвищення якісної складової резервного спорту, головною метою якого є – поповнення складів збірних команд, підвищення рівня спортивних досягнень, завоювання провідних позицій на міжнародній спортивній арені [13, 33, 41, 59, 69].

На сьогоднішній день відбувається процес критичного переосмислення багатьох теоретичних і практичних положень в області теорії спорту. Виникає необхідність детального вивчення всіх складових системи багаторічної підготовки, серед яких, особливе місце займає система відбору та орієнтації підготовки спортсменів [2, 44, 53, 66, 71].

Вдосконалення системи спортивного відбору в різних видах спорту ґрунтується на методологічних та теоретичних положеннях, які знайшли своє відображення в наукових працях М. Безмилова [5], Б. Бойченко [11], Л.В. Волкова [15], Н.Долбишевої, С. Мустяца [20], О.С.Лідо [30], В.М. Платонова [50], О.А. Шинкарук [66], L Capranica, ML. Millard-Stafford [70], R Vaeyens et all [77] та інших вітчизняних і зарубіжних фахівців.

Прийнято виділяти наступні, ключові положення теорії спортивного відбору, до яких відносяться, власне «спортивний відбір», «спортивна орієнтація», «спортивна селекція», «задатки», «здібності», «талант», «обдарованість».

Спортивний відбір – це система організаційно-методичних заходів, які включають педагогічні, психологічні, соціологічні та медико-біологічні методи дослідження, на підставі яких виділяють здібності дітей, підлітків і юнаків для спеціалізації в певному виді спорту чи групі видів спорту [27, 56].

На думку В.М. Платонова [50] процес відбору спрямований на пошук обдарований дітей, здатних досягнути високих спортивних результатів у конкретному виді спорту, із подальшим включенням їх в систему підготовки спорту вищих досягнень.

Спортивна орієнтація – визначення перспективних напрямів досягнення вищої спортивної майстерності, на підставі вивчення задатків і здібностей спортсменів, індивідуальних особливостей формування їх майстерності. Орієнтація може стосуватися процесу вибору вузької спортивної спеціалізації в рамках виду спорту (діагональний, зв'язуючий, ліберо та ін.); визначення індивідуальної структури багаторічної підготовки; динаміки навантажень і темпів зростання досягнень; встановлення провідних компонентів підготовленості та змагальної діяльності, які здатні вплинути на рівень спортивних результатів конкретного спортсмена; визначення засобів, методів, навантажень, які можуть негативно вплинути на розвиток задатків, пригнічувати індивідуальність спортсмена та ін. [50].

Своєчасна правильна орієнтація юних спортсменів на певні ігрові амплуа, в рамках яких вони мають перспективи подальшого вдосконалення, сприяє підтриманню стійкого інтересу до обраного виду спорту та необхідному рівню цілеспрямованості, для подолання труднощів, які пов'язані із досягненням високих спортивних результатів.

У той же час, неадекватний вибір спортивної спеціалізації або стиля змагальної діяльності, як показують сучасні дослідження, може різко знизити зростання спортивної майстерності та лімітувати рівень спортивних досягнень [55].

У свою чергу під спортивною селекцією прийнято розуміти систему заходів, які передбачають періодичний відбір кращих спортсменів на різних етапах багаторічної підготовки [23, 43, 68].

На сьогодні перед спортивними іграми загалом, та волейболом, зокрема, постало завдання досягнути високих спортивних результатів не тільки за рахунок відбору, але й завдяки поєднанню природних задатків з сучасними методиками їх розвитку. Визначення схильності до різних видів рухової діяльності, визначення перспективних напрямів досягнення вищої спортивної майстерності (визначення ігрового амплуа в команді) засновано

на вивченні задатків та здібностей спортсменів, індивідуальних особливостей формування їх майстерності.

Задатками людини прийнято вважати вроджені анатомо-фізіологічні особливості будови тіла, рухового апарату, органів чуття, нейродинамічних властивостей мозку, які під впливом зовнішнього середовища розвиваються у здібності. Задатки – первинні природні особливості людини, з якими він народжується, і які, багато в чому, визначають його розвиток. Здібності не можуть бути вродженими, вони не можуть виникнути без відповідної предметної діяльності [27, 31, 63].

Здібності – це індивідуальні особливості, які визначають успішність у тієї або іншої діяльності. Ці здібності засновані на прояві індивідуальних задатків людини. Здібності проявляють себе у швидкості, глибині, міцності, ефективності реалізації способів і прийомів, характерних для конкретної діяльності.

Формування здібностей значною мірою обумовлюється *схильностями*, які представляють собою певні відношення людини до діяльності, виступають у якості її мотиваційного компонента [22, 71].

Без наявності схильностей процес розвитку здібностей не буде ефективним, як і без наявності раціонально організованої діяльності схильності не будуть набувати конкретної спрямованості.

Обдарованість – спадково обумовлений комплекс задатків потенційного розвитку здібностей, від яких залежить результат конкретної діяльності. Обдарованість забезпечує не успіх у діяльності, а тільки можливість його досягнення. *Талант* – це високий рівень здібностей до конкретної діяльності як наслідок розвитку обдарованості. Сукупність таких здібностей дозволяє отримати продукт діяльності, якій відрізняється високим рівнем досконалості. Формування таланту знаходиться в прямій залежності від умов життя та діяльності людини.

Система відбору та орієнтації тісно пов'язана зі структурою багаторічного вдосконалення спортсменів, адже становлення спортивної

майстерності має тривалий характер. У сучасній літературі можна зустріти різні варіанти етапів спортивного відбору. Найбільш вживаною (універсальною для багатьох видів спорту) та класичною на сьогодні можна вважати класифікацію етапів відбору, яку запропонував В.М. Платонов [50]. Суттєвою перевагою цієї класифікації є зв'язок етапів спортивного відбору із етапами багаторічного вдосконалення, виокремлення ключових завдань і вимог на кожному з етапів спортивного відбору.

Згідно В.М. Платонову слід виділяти п'ять відносно самостійних етапів відбору в межах системи багаторічного вдосконалення спортсменів:

1. Первинний відбір (відповідає етапу початкової підготовки спортсменів). Основне завдання – визначення доцільності спортивного вдосконалення в обраному виді спорту.

2. Попередній етап спортивного відбору (відповідає етапу попередньої базової підготовки). Основне завдання – виявити здібності дітей до подальшого ефективного спортивного вдосконалення в обраному виді спорту при виконанні певного ігрового амплуа;

3. Проміжний етап спортивного відбору (відповідає етапу спеціалізованої базової підготовки спортсменів). Основне завдання – виявлення здібностей до досягнення спортсменом високих спортивних результатів, перенесення високих тренувальних і змагальних навантажень;

4. Основний етап спортивного відбору (відповідає етапам підготовки до вищих досягнень та максимальної реалізації індивідуальних можливостей). Основне завдання – встановлення здібностей до досягнення спортсменом результатів міжнародного рівня;

5. Заключний етап спортивного відбору (відповідає етапам збереження вищої спортивної майстерності та поступового зниження досягнень). Основне завдання – виявлення здібностей до збереження досягнутих результатів та їх подальшого підвищення.

Для кожного із перерахованих етапів багаторічного спортивного відбору характерними є свої методи та критерії, точність оцінок і

категоричність висновків. Кожному із етапів відповідає відносно однорідний за рівнем, кваліфікацією контингент спортсменів (за винятком заключних етапів багаторічного вдосконалення), певні часові проміжки (терміни) етапу відбору.

Спортивні ігри мають специфічну структуру змагальної діяльності та колективний характер організації змагальних дій. Одним із найважливіших етапів спортивного відбору в спортивних іграх загалом, та волейболі зокрема, є відбір до команд високої кваліфікації. Ця особливість відрізняє волейбол від багатьох видів спорту (циклічних, швидкісно-силових, єдиноборств, складно-координаційних і ін.), та потребує виділення у якості самостійного етапу відбору процес комплектування команд високої кваліфікації [4, 6, 15, 50, 72, 75].

Можливо саме тому, етапи спортивного відбору, що прийнято виділяти в спортивних командних іграх, особливо в період підготовки та виступів у спорті вищих досягнень, суттєвим чином відрізняються від класичного підходу, характерного для багатьох видів спорту.

В системі багаторічної підготовки спортсменів, які спеціалізуються в спортивних іграх, фахівці [22, 64, 76] виділяють чотири етапи відбору: перший – початковий відбір для виявлення здібностей до обраного виду спорту, другий – визначення перспективності і диференціації за ігровими функціями, третій – відбір у команди вищих розрядів з урахуванням ігрового амплуа та конкретних даних спортсменів на етапі, четвертий – відбір в збірні команди різного рівня для участі в національних клубних та міжнародних змаганнях для збірних.

Відбір гравців у команди високої кваліфікації також охоплює і відбір більш вузького змагального складу на конкретний матч, або турнір, визначення гравців, які вийдуть на майданчик у стартовому складі. Створення команди екстракласу є не тільки завершальною, але й головною кінцевою метою багаторічного процесу відбору [13, 70].

Одним із найменш досліджених у теорії та практиці волейболу є процес визначення перспективних можливостей і подальша підготовка волейболістів, що перебувають на етапі попередньої базової підготовки. Відсутність конкретних критеріїв відбору та спортивної орієнтації, модельних показників волейболістів цього віку негативно відбивається на прогнозуванні та подальшому удосконаленню техніко-тактичної майстерності гравців. Це призводить до поступової втрати інтересу до тренувального процесу та не дає змоги спортсменам повністю реалізуватися у виді спорту відповідно до власних індивідуальних властивостей. Тому, відбір волейболістів і орієнтація їх до виконання певних ігрових функцій в команді на етапі попередньої базової підготовки є одним із найвідповідальніших і складних моментів у системі багаторічного вдосконалення. Ця проблема сьогодні є спільною для багатьох командних видів спорту [11].

Відповідальність під час здійснення відбору та визначення подальшої перспективності гравців на цьому етапі багаторічної підготовки набуває принципової значущості. Від вірного визначення їх здібностей і раціонально побудованого процесу підготовки на цьому етапі залежить майбутня професійна кар'єра в спорті.

Визначення інформативних критеріїв відбору гравців на етапі попередньої базової підготовки, у зв'язку з цим, є важливим завданням. Крім цього, як показав проведений аналіз літературних джерел, недостатня увага фахівцями приділялась загальній технології організації та проведення відбору на цьому етапі.

Створення системи організаційних заходів (алгоритм організації та проведення відбору) та визначення комплексу інформативних показників для діагностування потенційних можливостей волейболістів на етапі попередньої базової підготовки, дозволить, на наш погляд, більш точно визначити майбутнє ігрове амплуа, а також значно підвищити якість

підготовки (через конкретизацію засобів) на цьому етапі багаторічного вдосконалення в волейболі.

1.2. Характеристика підготовки спортсменів ігрових командних видів спорту на етапі попередньої базової підготовки

Сучасна спортивна наука та практика вказують на те, що високу ефективність багаторічної підготовки у ігрових видах може бути забезпечено лише за умов якісної реалізації на кожному з її етапів загальновідомих теоретико-методичних положень [2, 4, 6, 7, 9]. На особливу увагу заслуговує дотримання цих положень на першому – третьому етапах, коли раціональна побудова системи підготовки має забезпечити поступове зростання майстерності гравців у подальшому [1, 3, 5, 8]. Таким чином, особливої актуальності набуває вивчення особливостей побудови традиційної системи підготовки юних спортсменів, що склалася на зазначених етапах, зокрема на етапі попереднього базового тренування. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що із зазначеної проблеми окремими фахівцями отримано різнохарактерні результати [1, 4, 8]. На основі аналізу програм для ДЮСШ виявлено певні недоліки традиційних схем побудови процесу підготовки юних спортсменів на першому та другому етапах багаторічного тренування [5].

Етап попередньої підготовки в спортивних іграх охоплює вік 9-12 років і переходить у наступний етап із початком спортивної спеціалізації. На цьому етапі в тренувальних заняттях вирішуються такі завдання:

- 1) освоєння спортсменом необхідних знань у галузі фізичної культури та спорту;
- 2) формування необхідного основного фонду рухових умінь і навичок, їх закріплення та вдосконалення; подальше оволодіння ними раціональною спортивною технікою обраного виду спорту та багатьох спеціально-підготовчих вправ;

3) сприяння гармонійному розвитку організму, зміцненню здоров'я, усебічному вихованню фізичних якостей, переважно швидкісних, швидкісно-силових здібностей, загальної витривалості.

Підготовка дітей характеризується різноманітністю засобів, методів і організаційних форм, широким використанням елементів з різних видів спорту, рухливих і спортивних ігор. Ігровий метод допомагає емоційно та невимушено виконувати вправи, підтримувати інтерес у дітей при повторенні тренувальних завдань. Науковці та тренери-практики наголошують, що на цьому етапі не слід проводити тренувальні заняття з великими фізичними та психічними навантаженнями, що припускають застосування одноманітного, монотонного навчального матеріалу.

Особлива увага приділяється розвитку тих фізичних якостей і формуванню навичок, які мають важливе значення для успішної спеціалізації в обраному виді спорту. В деяких країнах світу до віку 12–13 років тактичні взаємодії гравців, які використовуються в дорослому спорті, забороняють офіційно. Тобто, основна увага повинна бути сконцентрована виключно на базовій всебічній підготовці [12, 51].

Різнобічна підготовка при відносно невеликому обсязі спеціальних вправ більш перспективна для подальшого спортивного вдосконалення, ніж вузькоспеціалізоване тренування. У динаміці навантажень планується поступове збільшення обсягу при незначному прирості інтенсивності тренувальних навантажень.

Особлива ретельність у дотриманні міри напруженості навантажень потрібна під час інтенсивного росту та дозрівання організму учнів, коли різко активізуються природні пластичні, енергетичні та регуляторні процеси, що саме по собі є для організму свого роду навантаженням.

Тренувальні заняття проводяться 6-8 разів на тиждень. Річний обсяг навантаження досягає 400-700 годин. Спортсмени на цьому етапі виконують 3 – 2 спортивні розряди.

В цьому віці досить легко зробити помилку та відібрати не найбільш

обдарованих спортсменів, а найбільш зрілих біологічно, які демонструють необхідний результат на змаганнях. Недосконалість вітчизняної системи оцінювання якості роботи тренера (важливість результатів виступів у змаганнях) посилює існуючу тенденцію орієнтації, під час комплектування команд, на «ранніх дітей» [5, 54, 61, 63, 76].

Більш біологічно зрілі спортсмени перевершують своїх однолітків майже у всіх компонентах гри та набагато ефективніше ведуть змагальну діяльність.

Такий підхід практикується навіть у провідних спортивних країнах світу (Іспанії, Франції та ін.) і має свою логіку. Адже невдалий виступ кадетської збірної призводить до пониження в класі у змаганнях для майбутніх поколінь збірних. Звичайно можна сформувати склад юніорської команди лише із найбільш перспективних гравців, з точки зору майбутніх виступів у спорті вищих досягнень, і виступати на цих змаганнях не дивлячись на підсумковий результат. Однак проблема в такому випадку буде полягати в тому, що багато хто з таких гравців, ще не готові до швидкостей, атлетизму та психологічної напруги подібних міжнародних матчів.

1.3. Особливості змагальної діяльності у волейболі та їх врахування під час відбору спортсменів на етапі попередньої базової підготовки

Характерними рисами спорту є змагання, які виступають важливим компонентом системи підготовки спортсменів, а специфіка змагальної діяльності багато в чому визначає напрямок і зміст багаторічної підготовки спортсменів [20, 35, 42, 56, 71].

Особливо це стосується системи дитячо-юнацьких змагань, які повинні виключно розглядатися у якості засобу для цілеспрямованої багаторічної підготовки віддаленого та найближчого резерву команд високої кваліфікації та забезпечувати умови для поетапної адаптації

спортсменів до складних організаційно-тактичних умов змагальної боротьби, що є характерними для спорту вищих досягнень [12, 63, 68].

Вітчизняні та закордонні спеціалісти, які вивчали проблематику багаторічної підготовки спортсменів, сходяться у думці щодо неприпустимості орієнтації дітей і підлітків на досягнення високих спортивних результатів під час підготовки на ранніх етапах багаторічного вдосконалення. Експлуатація талановитих юних атлетів, яка проявляється у вигляді їх орієнтації на спортивний результат і перемогу в змаганнях, а не на оптимальним чином побудований процес багаторічного вдосконалення, призводить до підготовки юних чемпіонів, які в подальшому перестають прогресувати та поступаються одноліткам, які не мали форсованої підготовки [3, 7, 11, 51].

Особливості ігрових видів спорту в цілому та волейболу, зокрема, визначаються специфікою змагальної діяльності, яка й відрізняє ці види спорту від інших [13, 24, 32, 48, 72]. Організація ігрового процесу повинна будуватися з урахуванням закономірностей, принципів і факторів ведення гри. Ці явища централізовано впливають на хід спортивного змагання.

Специфіка волейболу полягає в тому, що активна протидія суперника потребує миттєвої зміни реалізації плану ігрових дій гравця чи команди. Спортсменам необхідно діяти в умовах явного дефіциту часу при зміні ігрових ситуацій і необхідності знаходити адекватну відповідь. Ефективність ігрових дій залежить від швидкої оцінки ігрової ситуації та вибору відповідних ігрових прийомів, що передбачає наявність високорозвинутих психологічних і психофізіологічних функцій (різних параметрів уваги, швидкості реакції, оперативного мислення, реакції антиципації та ін.).

Змагальній діяльності в волейболі притаманним є те, що спортсмен повинен враховувати не тільки відомі йому обставини, але й, по можливості, рішення, які приймає його суперник і які йому достовірно невідомі. У варіативних конфліктних ситуаціях ігор практично неможливо передбачити

прийоми, які буде використовувати суперник, для того, щоб вирішити конкретне завдання.

Дії гравців у волейболі характеризуються великою різноманітністю та складністю. Вони вимагають високої фізичної та психологічної напруги, необхідної для того, щоб перевершити суперника, який зі своєї сторони застосовує всі сили, для досягнення переваги. Будь-які дії учасників гри визначаються внутрішніми та зовнішніми умовами спортивних змагань, тому успіх у матчі перш за все залежить від адекватності відображення ситуації у свідомості гравця та його здатності обрати та реалізувати найбільш раціональне рішення [29].

Специфіка змагальної діяльності в волейболі визначається структурою, змістом та правилами гри [50, 72]. Структура змагальної діяльності в волейболі є стрижневою основою побудови ігрового процесу, яка включає не тільки види, системи, способи та засоби ведення гри, але й перехідні ланки – зв'язки, які забезпечують логічний, адекватний ігровим ситуаціям перехід від одного виду діяльності до іншого, і виражається в сукупності взаємопов'язаних та послідовних дій команди в процесі змагань.

Змагання в дитячо-юнацькому віці відіграють важливу роль у становленні спортсмена. Під час змагальної діяльності реалізуються та вдосконалюється закріплені рухові уміння та навички, гравці навчаються використовувати вивчені тактичні взаємодії та комбінації, покращують свої фізичні та функціональні якості. Молоді гравці вчаться долати психологічну напругу поєдинків, перемагаючи та зазнаючи поразок у матчах. Участь у змаганнях сприяє більш швидкому та ефективному здобуттю ігрової майстерності.

При цьому потрібно розуміти, що в дитячо-юнацькому віці (на етапі попередньої базової підготовки), участь у змаганнях повинна розглядатися у якості засобу підготовки, а не кінцевої самоцілі. Нажаль система оцінювання результату роботи тренера сьогодні багато в чому стимулює фахівців спрямовувати свої зусилля саме на демонстрацію високого

спортивного результату вже у юнацькому віці. Більшість ігрового часу на юнацьких змаганнях починають проводити ті спортсмени, які вже демонструють необхідний для перемоги на цьому рівні спортивний результат. Переважна більшість таких дітей мають прискорений темп біологічного розвитку та випереджають своїх однолітків практично за всіма компонентами підготовленості.

Важливим також є розгляд питання щодо врахування ігрової спеціалізації волейболістів під час відбору на етапі попередньої базової підготовки.

Спільна ігрова діяльність волейболістів пов'язана з об'єднанням гравців для подальшого розподілу функціональних зобов'язань під час виконання комплексу рухових завдань, необхідних для успішного подолання спротиву суперника в конкретній ігровій ситуації [3, 22, 29].

У структурі змагальної діяльності команди волейболісти в залежності від їх ігрового амплуа виконують різні функціональні обов'язки. Це обумовлює відмінності у співвідношенні параметрів ігрової діяльності, яка в цілому об'єктивно відображає специфіку дій, які ними виконуються [8, 22].

Волейболісти, що виступають на певних ігрових позиціях, мають особливу структуру змагальної діяльності в матчі, а також специфічну структуру підготовленості, яка дозволяє спортсменам ефективно вирішувати конкретні рухові завдання в матчах.

Найбільш значущими в ігровій діяльності зв'язуючих гравців є здатність до екстраполяції, передбачення розвитку ігрової ситуації та організації ігрових комбінацій; у ліберо – здатність до антиципації для прийому м'яча; у нападників – здатність до вибору ігрової позиції для завершення атаки, відчуття моменту для атаки, високої ефективності реалізації нападаючих ударів, тощо.

Одним із специфічних принципів спортивної підготовки, є поглиблена спеціалізація спортсменів, яка проявляється в максимальній концентрації

сил і часу у роботі, що прямо чи опосередковано впливає на ефективність процесу підготовки до виступу в конкретних номерах спортивної програми того чи іншого виду спорту [1, 14]. І якщо в багатьох видах спорту така необхідність вже не викликає ніякого сумніву, то у спортивних іграх єдиного підходу до вирішення цієї проблеми поки що немає.

Різноманітність завдань ігрової діяльності у спортивних іграх характеризується різними ситуаціями, які повинні бути вирішені оперативно та ефективно. Практика показує, що адекватність завдань та їх вирішення в різних спортивних іграх залежить від правильності вибору ігрових функцій у команді [3, 7, 22, 50, 64].

Однак, на сьогоднішній день існують різні думки відносно питань універсалізації та спеціалізації в спортивних іграх. Прибічники універсалізації передбачають стирання кордонів між різними ігровими ланками у команді. Найбільш активну позицію у цьому питанні займає ряд спеціалістів та тренерів з футболу [3].

Спеціалісти з інших спортивних ігор вкладають дещо інший зміст в термін “універсалізація”. Справа в тому, що в баскетболі, волейболі, водному полі, гандболі та хокеї команда, яка володіє м’ячем, атакує, а у разі втрати м’яча захищається всім складом, гравці при цьому виконують завдання атаки чи захисту незалежно від своїх ігрових функцій.

Універсалізація не ставиться під сумнів і не заперечується спеціалістами та тренерами, так як вона відображає сучасні тенденції у розвитку спортивних ігор в цілому, та волейболу, зокрема. Однак вона повинна базуватися на оволодінні гравцями своїх основних функцій, а потім їх розширенню при виконанні суміжних ігрових обов’язків [3, 7, 21].

Таким чином, універсалізація не виключає спеціалізації, яка допомагає більш якісному прояву індивідуальних здібностей спортсменів, а передбачає різнопланове їх використання для реалізації тактичних замислів.

Повна універсалізація волейболістів без розподілу їх за функціями недоцільна, так як вона не враховує морфологічних та функціональних

даних гравців, їх схильностей і здібностей до вирішення тих чи інших змагальних завдань [3, 7, 22].

Раціональний розподіл гравців за функціями створює кращі умови для повного розкриття можливостей спортсменів, а відповідно – і для більш ефективного використання кожного гравця у загальних інтересах команди в цілому.

Незважаючи на “творчу дискусію”, що відбувається у спортивних іграх відносно питань спеціалізації й універсалізації, багатьма провідними спеціалістами з волейболу, підкреслюється значущість розподілу ігрових обов’язків для ефективної побудови процесу гри.

На сьогоднішній день у спеціальній літературі немає єдиної думки стосовно того, у якому віці слід розпочинати спеціалізацію гравців. Одні спеціалісти вважають, що необхідно починати спеціалізацію як можна раніше, інші, вважають за потрібне більш триваліший час відвести на всебічну підготовку юного волейболіста, закласти техніко-тактичний арсенал, а потім вже приступати до вибору ігрових функцій у команді до яких спортсмен має більшу схильність.

Етап попередньої базової підготовки у волейболі охоплює період з 11 до 13 років, певно, що саме у цьому віці найбільш доцільно починати прогнозувати ігрову спеціалізацію за функціями, коли закладається необхідна база техніко-тактичних дій, що характерні певній ігровій позиції [12, 72].

Однак, слід також пам’ятати, що відведених 2–3-х років спеціалізованої підготовки, не вистачає інколи, для того щоб оволодіти техніко-тактичним арсеналом, характерним для одного ігрового амплуа, що вже говорити про оволодіння за цей період всіма функціями та діями в волейболі. Тільки найбільш обдаровані та талановиті спортсмени здатні до оволодіння деякими, і частіше всього суміжними функціями у волейболі [3, 7].

Для цього, окрім рухової обдарованості, такі гравці повинні мати також морфологічні передумови до такої універсалізації. Вони, як правило, мають проміжні показники тотальних розмірів тіла в порівнянні з гравцями, що виступають на своїх основних позиціях.

Ці дані співпадають з думкою хорватських спеціалістів D. Dizdara [75] і S. Trninića [76], які стверджують, що для того щоб успішно грати на різних позиціях одночасно, волейболіст повинен відповідати вимогам, які пред'являє кожна ігрова позиція до рівня прояву різних сторін підготовленості гравця. На думку автора, тільки найбільш талановиті спортсмени можуть поєднувати різні функції на майданчику одночасно. Незважаючи на свою універсальність, гравець все ж таки повинен мати основну позицію, яка дозволить використовувати його сильні сторони з урахуванням тактичних схем гри команди.

Сьогодні в теорії та практиці можна зустріти різні терміни, які використовуються для позначення ігрових обов'язків волейболістів на майданчику. Так, використовуються такі терміни, як: ігрове амплуа, ігрова позиція, ігрова функція та ігрова спеціалізація.

Враховуючи різну змістовну складову цих понять та не завжди коректне їх використання й інтерпретацію тренерами та спеціалістами з волейболу, фахівці рекомендують розрізняти ці терміни та диференційовано їх вживати.

На думку М. Безмилова [7] терміни ігрове амплуа та ігрова спеціалізація мають схоже змістовне значення. Дані терміни позначають основні (базові) ігрові обов'язки гравця (є однією із характеристик гравця), на які був орієнтований спортсмен протягом багаторічної кар'єри, виходячи із виявлених здібностей, а також з урахуванням вимог, які пред'являє кожне ігрове амплуа до показників різних сторін підготовленості гравця (морфологічних, психологічних, функціональних, техніко-тактичних та ін.).

У той же час, терміни ігрова позиція та ігрова функція, більш коректно вживати, на думку автора, для позначення виду ігрової діяльності, яку

потрібно вести баскетболісту в кожному конкретному матчі, в процесі всього поєдинку або його окремих відрізках.

На думку фахівців, процес визначення ігрової спеціалізації в волейболі також потребує етапності та може тривати декілька років. Пояснюється це тим, що процес вибору ігрових амплуа починається традиційно на етапі попередньої базової підготовки (11–13 років). Організм підлітків в цей період продовжує інтенсивне зростання та розвиток. Визначити одразу майбутні антропометричні параметри в цей період практично не можливо (адже саме антропометричні дані гравців у майбутньому визначають кінцеве ігрове амплуа волейболістів). Крім того, у спортсменів у подальшому можуть виявитися схильність до виконання певних ігрових функцій. Ця проблема є загальною для ігрових командних видів спорту.

Ряд фахівців [7, 75], пропонують проводити ігрову спеціалізацію волейболістів в два етапи. Перший етап припадає на період попередньої базової підготовки, а другий (підсумкова) – на етап спеціалізованої базової підготовки та підготовки до вищих спортивних досягнень.

Аналіз літературних джерел не виявив одноголосної думки фахівців, щодо необхідності врахування майбутньої ігрової спеціалізації під час відбору волейболістів на етапі попередньої базової підготовки.

Вважається, що на цьому етапі взагалі вкрай складно визначити майбутню ігрову спеціалізацію волейболіста. Організм спортсмена продовжує рости та розвиватися. Ігрову спеціалізацію потрібно проводити поетапно з подальшим поглибленням із врахуванням проявлених здібностей та вмінь. Чим більшим арсеналом техніко-тактичних дій оволодіє гравець в дитячо-юнацькому віці, тим краще для нього. Такий універсальний волейболіст зможе вдало зіграти на будь-якій позиції на якій він може опинитися під час гри.

Висновки до розділу 1

Спортивний відбір та орієнтація грають значну роль у становленні кваліфікованого спортсмена. Адже обрання того виду спорту, який корелює з фізичними даними та здібностями майбутнього спортсмена дає подальшу перспективу розвитку, в разі помилкового вибору виду спорту такого не відбувається, а мрії юного спортсмена, зазвичай, так і залишаються мріями. Науковці в усьому світі кажуть про необхідність використання різних підходів до спортивного відбору в системі масового дитячо-юнацького спорту та в системі підготовки спортивного резерву. Тому, актуальним є вивчення обох напрямів.

Підготовка спортсменів командних ігрових видів спорту на етапі попередньої базової підготовки спрямована в першу чергу на вивчення всіх переважаючих якостей та здібностей спортсмена для подальшого прогнозування його спортивної обдарованості, визначення конкретного ігрового амплуа для максимальної реалізації власних можливостей. Відповідно до основної мети етапу багаторічної підготовки цей етап характеризується максимальним використанням різноманітних засобів і методів підготовки, впровадження інноваційних практик та прикладних досліджень, які б допомогли виявити сильні та слабкі сторони спортсмена для їх доцільного використання в процесі змагальної діяльності.

Командні спортивні ігри мають велику популярність у світі та зокрема в Україні. Вони приваблюють вболівальників непередбачуваністю кінцевого результату через вплив значної кількості збиваючих чинників, яким піддаються спортсмени – психологічного налаштування на гру, реакції на вболівальників, фізичного та функціонального стану спортсменів на час гри, їх ігрового інтелекту, емоційного та психологічного мікроклімату в колективі тощо. Тому навіть за умови різного рівня майстерності гра залишається цікавою. Змагальна діяльність у спортивних іграх також характеризується великою різноманітністю техніко-тактичних прийомів і

взаємодій. Це вимагає максимального прояву індивідуальних можливостей спортсменів, таким чином простежується залежність змагальної діяльності і системи відбору на всіх етапах багаторічного процесу спортивного удосконалення.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для вирішення мети та завдань кваліфікаційної роботи ми обрали такі методи дослідження, які на нашу думку дають змогу отримати найбільш коректну інформацію, а за рахунок визначеної організації поетапного дослідження можна б було достовірно обґрунтувати його результати.

2.1. Методи дослідження.

Враховуючи складність проблеми відбору волейболістів на етапі попередньої базової підготовки ми обрали такі групи методів наукового пошуку:

1. Аналіз літературних джерел.
2. Соціологічні методи (анкетування).
3. Педагогічні (спостереження, тестування, експеримент, аналіз змагальної діяльності)
4. Морфо-функціональні методи дослідження (антропометрія, метод індексів)
5. Методи математичної статистики

2.1.1. Аналіз літературних джерел. Упродовж підготовки, проведення та після закінчення нашого дослідження вивчалася спеціальна та методична література представлена в навчальних посібниках, методичних рекомендаціях, публікаціях у збірниках наукових праць та наукових журналах, а також електронні джерела відповідно до теми дослідження, що знаходяться у вільному доступі. Це дало змогу визначити основні напрями дослідження, поставити мету та завдання, узагальнити існуючу інформацію та висвітлити проблемні питання, розробити й експериментально обґрунтувати технологію відбору, сформулювати висновки.

2.1.2. Анкетування. Вивчення думки фахівців з волейболу щодо проведення відбору та визначення значущих показників гравців різних амплуа відбувалося на основі аналізу розроблених і заповнених анкет (додаток А). В анкетуванні взяли участь 15 тренерів з волейболу (вищої, першої та другої категорії), які працюють у дитячо-юнацьких спортивних школах м. Вінниці та Вінницької області. Вік тренерів 30-64 роки, стаж роботи від 6 до 42 роки.

2.1.3. Педагогічне спостереження відбувалося в процесі тренувальної та змагальної діяльності з метою кращого вивчення здібностей спортсменів. Під час спостережень оцінювалась ступінь оволодіння прийомами нападу та захисту, вміння взаємодіяти тощо. Під час спостереження за тренувальним процесом фіксувалися організаційні форми проведення занять.

Педагогічне тестування проводилося з метою визначення рівня розвитку фізичних якостей, та рівня оволодіння технічними прийомами за допомогою тестів, визначених програмою ДЮСШ, запропонованих фахівцями в спеціальній літературі та апробованих практикою.

Стрибок у висоту з місця. Для визначення результату стрибка спортсмен займав позицію біля стіни з піднятою рукою, в місці торкання кінчиками пальців ставилася відмітка крейдою, на пальці гравця також наносилася крейда. Після цього волейболіст відштовхувався двома ногами вгору і намагався рукою доторкнутися стіни у найвищій точці стрибка. Висота стрибка визначалася за різницею між першою та другою мітками. Надавалося дві спроби, враховувалася краща.

Стрибок у висоту з розбігу. Для визначення висоти стрибка спочатку вимірювався зріст з піднятою вгору рукою. Методика проведення цього тесту передбачала використання «косого екрану» (спеціальна конструкція з підвішеними на різній висоті дощечками). Спортсмен після розбігу у 2-3

кроки відштовхуючись намагається достати одну з відміток. Висота стрибка визначається різницею між двома вимірюваннями. Надавалося дві спроби, враховувалася краща.

Тест «Ялинка» дає змогу визначити рівень прояву спритності. На майданчику розставляються 7 фішок. Гравець переміщується від першої фішки, що знаходиться на середині лицьової лінії послідовно до 6 фішок (які розміщені на бічних лініях волейбольного майданчика на відстані 3, 6 і 9 м), торкаючись до них рукою, і повертається у вихідне положення. Фіксується швидкість виконання переміщення.

Кидок набивного м'яча виконується з вихідного положення сидячи, вага м'яча 1 кг. Визначалася відстань у м, надавалося 2 спроби, враховувався кращий результат.

Прискорення на 5 м. Виконувалося з високого старту, час фіксувався за допомогою електронного секундоміру з точністю до 0,01с. Надавалося 2 спроби з інтервалом відпочинку в 1 хв. Враховувався кращий результат.

Серійні стрибки. Виконувалися в одному темпі поштовхом двох ніг з торканням сітки на максимальній висоті упродовж 30 с. Враховувалася кількість стрибків до орієнтиру.

Передачі двома руками зверху. Гравець розміщується у 2-ій зоні та виконує другу передачу на точність у зону 3 або 4, відповідно до вказівки тренера. Виконується 6 передач, з яких результативними вважаються ті, після яких гравці зони 3 і 4 вдало виконали нападаючий удар.

Нападаючий удар у зазначені зони. Спортсмен, який за власним бажанням розташовується у 4-ій або 2-ій зоні виконував нападаючий удар у вказану тренером зону (1-у або 5-у). Виконувалося 6 ударів, враховувалася кількість влучних ударів.

Подача м'яча. Виконувалася верхня пряма подача у вказану тренером зону. Враховувалася кількість точних подач з 6 спроб.

Прийом-передача м'яча. У вихідному положенні гравець знаходився в зоні 5, або 6, або 1. Прийом м'яча здійснювався під час виконання подач м'яча з наступною точною передачею гравцям в зону 2 або 3 (відповідно до вказівки тренера). Враховувалися результативні прийоми м'яча (якщо гравці 2-ої або 3-ої зони вдало виконали передачу для нападаючого удару. З 6-ти спроб.

Визначення рівня підготовленості відбувалося на основі застосування шкали оцінок з інтервалом у межах $\bar{x} \pm S$.

Педагогічний експеримент носив послідовний характер. На першому етапі визначалися особисті фізичні та технічні дані волейболістів 12-13 років (n=16) групи останнього року навчання на етапі попередньої базової підготовки. Визначалася ефективність змагальної діяльності. Другий етап дослідження був присвячений експериментальному обґрунтуванню розробленої технології відбору та спортивної орієнтації.

Аналіз змагальної діяльності відбувався в два етапи відповідно до меж педагогічного експерименту. Вивчалися кількісні показники та їх реалізація у процесі змагальної діяльності. Коефіцієнт ефективності визначався за формулою:

$$KE = \frac{\sum TTD_e}{\sum TTD}, \quad (2.1)$$

де $\sum TTD_e$ – сума вдало виконаних техніко-тактичних дій.

2.1.4. Морфо-функціональні методи дослідження. нами проводилися такі антропометричні вимірювання:

- зріст стоячи (см) визначався за допомогою ростоміра;

- зріст стоячи з витягнутою вверх рукою;
- маса тіла (в кг);
- індекс маси тіла визначався за формулою:

$$\text{ІМТ} = \text{маса тіла (кг)} / \text{зріст}^2(\text{м}). \quad (2.2)$$

Для прогнозування росту волейболістів користувалися даними табл. 2.1 [51] або застосовувалася формула 2.3.

Таблиця 2.1.

Прогнозування зросту спортсменів (за Яхонтовим, 1984)

Вік, років	Зріст			
	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Високий
12	131-138	139-155	156-163	164-168
13	139-146	147-163	164-168	169-172

$$\text{Для хлопчиків} = \frac{\text{зріст батька} + \text{зріст матері} * 1,08}{2}, \text{ в см} \quad (2.3)$$

2.1.5. Методи математичної статистики. Для обрахування результатів обстеження використовувалися методи математичної статистики. Визначалися такі дані:

- середнє арифметичне ($\bar{x}$);
- середнє квадратичне відхилення (S);
- похибка середнього арифметичного (m).

Для визначення рівня підготовленості застосовувалася пропорційна шкала з межами $\bar{x} \pm S$.

2.2. Організація дослідження

Дослідження було організовано та проведено в декілька етапів, що дало змогу повністю виконати всі поставлені в кваліфікаційній роботі завдання.

На першому етапі (вересень-жовтень 2023 р.) на основі аналізу й узагальнення наукової та спеціальної методичної літератури, електронних

даних мережі Інтернет ми вивчали стан проблеми спортивного відбору та прогнозування. На цьому етапі була сформульована гіпотеза дослідження, визначені мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, обрана база та контингент волейболістів, до якого входили гравці команди 2010-2011 р.н. (n=16). Від всіх учасників була отримана поінформована згода.

На другому етапі (жовтень 2023 р. – січень 2024 р.) були проведені педагогічні спостереження за організацією тренувального процесу, проведено опитування тренерів щодо проблем відбору та спортивної орієнтації волейболістів, здійснено антропометричні вимірювання, тестування фізичної та технічної підготовленості спортсменів, аналізувалися показники ігрової діяльності під час участі волейболістів у змаганнях. Отримані дані узагальнювалися, на їх основі прогнозувалася подальша ігрова спеціалізація спортсменів, що була представлена тренерам для подальшої корекції тренувального процесу з урахуванням майбутнього амплуа кожного гравця.

Третій етап дослідження (лютий – травень 2024 р.) був спрямований на експериментальне обґрунтування технології спортивного відбору на етапі попередньої базової підготовки, виокремлення педагогічних передумов проведення спортивної орієнтації. На основі педагогічного спостереження виявлені зміни в організаційних формах проведення тренувальних занять. Ефективність запропонованих гравцям ігрових функцій відповідно до амплуа визначалася на основі їх змагальної діяльності.

Четвертий етап (червень-листопад 2024 р.) носив узагальнюючий характер, на ньому ми аналізували дані, порівнювали отримані нами дані з даними інших авторів, формулювали висновки та практичні рекомендації. На цьому етапі був завершений процес написання та оформлення кваліфікаційної роботи, найбільш вагомі висновки обговорювалися під час практичних занять на фахових предметах і були висвітлені в науковій статті.

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ЮНИХ ВОЛЕЙБОЛІСТІВ НА ЕТАПІ ПОПЕРЕДНЬОЇ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ

3.1. Визначення вагомості критеріїв спортивного відбору на етапі попередньої базової підготовки

В науковій та методичній літературі з теорії і практики волейболу ми не знайшли конкретних критеріїв, які б можна було використати для попереднього відбору спортсменів і прогнозування їхньої подальшої спеціалізації. Науковці зазначають, що «нерідко зустрічаються випадки, коли юний спортсмен, який демонструє непогані результати на юнацьких змаганнях не привертає увагу тренерів і селекціонерів через те, що вони прекрасно розуміють безперспективність цього спортсмена у спорті вищих досягнень і не бачать на якій ігровій позиції у майбутньому можна буде його задіяти» [6, 8].

Для з'ясування актуальних питань спортивного відбору й орієнтації нами було проведено анкетування тренерів з волейболу, які працюють в дитячо-юнацьких спортивних школах Вінниччини. В анкетуванні взяли участь діючі тренери різного віку та кваліфікації: зокрема 4 тренера зі стажем роботи від 6 до 10 років; 3 тренера, що працюють з юними спортсменами від 10 до 20 років; 3 тренера зі стажем від 20 до 30 років та 5 тренерів з досвідом роботи більше 30 років. Співвідношення респондентів за стажем роботи представлено на рис. 3.1.

Анкета містила 7 запитань, з яких 2 стосувалося особистих даних, метою інших було вивчення досвіду фахівців з проведення попереднього відбору.

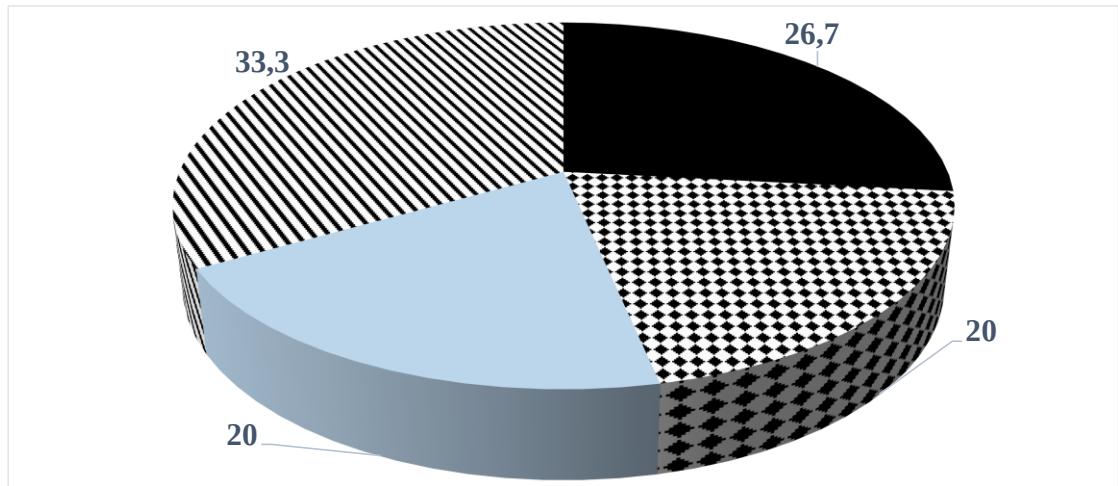

Рис. 3.1. Характеристика складу респондентів-тренерів за стажем роботи:

- до 10 років
 - до 20 років
 - до 30 років
 - більше 30 років

Зрозуміло, що кожному з тренерів рано чи пізно приходить ся стикатися з вибором ігрової спеціалізації для волейболістів, адже цього вимагають особливості та правила гри у волейбол. На наше запитання в якому віці їхніх спортсменів вони починають процес попереднього відбору ми отримали такі відповіді (рис. 3.2.).

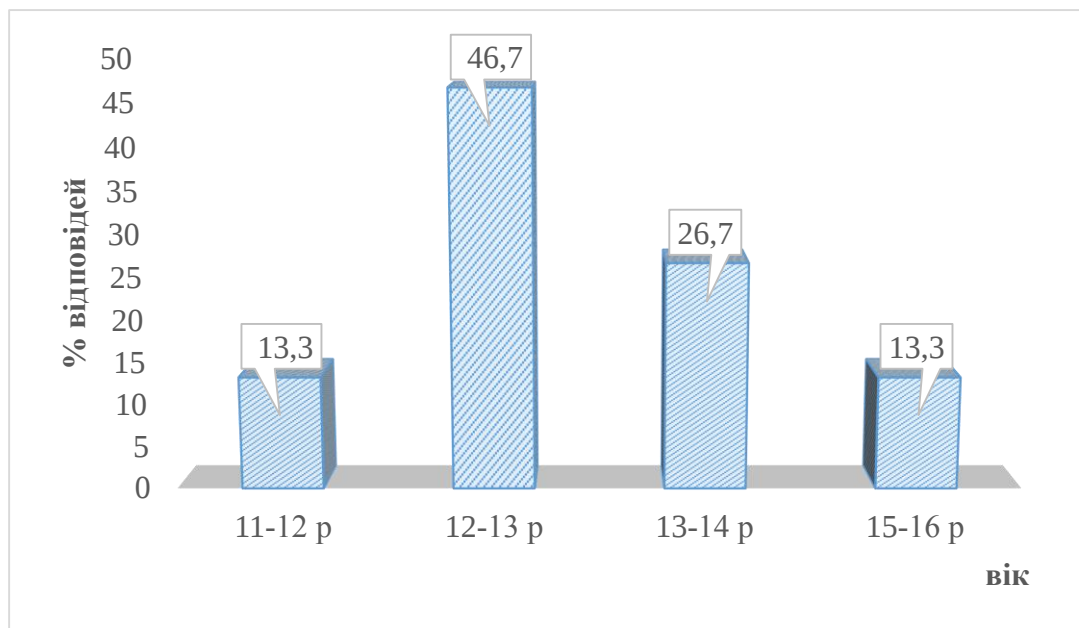

Рис. 3.2. Початок вибору спеціалізації волейболістів за відповідями тренерів, у %

Два тренери відповіли, що починають процес спортивної орієнтації ще з 11-12 років, сім тренерів обрали вік 12-13 років, чотири тренера зазначили вік 13-14 років та ще 2 тренери надали відповідь про початок спортивної спеціалізації у віці 14-15 років. Зазначимо, що тренери з більшим стажем роботи визначали вік 12 до 14 років як більш оптимальний для початку спеціалізації гравців.

Наступне наше питання стосувалося критеріїв попереднього відбору, серед яких були зазначені антропометричні показники, рівень розвитку фізичних якостей, ступінь оволодіння техніко-тактичними прийомами, психологічні та морально-вольові якості. Тренери у своїх відповідях зазначили наступне:

- використовую декілька критеріїв (здебільшого антропометричні та техніко-тактичні показники) – 20% тренерів;
- сподіваються на свою інтуїцію – 33,3% (переважно тренери з великим стажем роботи);
- комплексно підходжу до вибору майбутньої спеціалізації гравця – 46,7% тренерів.

Як бачимо з відповідей проблема попереднього відбору здебільшого вирішується за рахунок урахування всіх показників, що підкреслює важливість цього процесу для майбутньої спортивної кар'єри гравця.

Водночас, при виборі окремого амплуа кожен тренер має враховувати особливості виконання специфічних функцій на ігровому майданчику. Тому в наступних питаннях ми з'ясовували на що саме звертають увагу тренери під час вибору спеціалізації гравця. Наші респонденти зазначили такі характерні якості гравців різних амплуа:

- ліберо - зріст середній або нижче середнього; високий прояв швидкості та спритності; висока ефективність прийому-передачі м'яча;

- зв'язуючий гравець – високий прояв спритності; добре розвинуте ігрове мислення; широке поле зору; висока ефективність виконання передач;

- нападники – високий рівень розвитку швидкості, швидкісно-силових якостей; вміння орієнтуватися у просторі; гарне бачення поля; висока ефективність виконання нападаючих ударів.

Отримана інформація була використана нами під час прогнозування амплуа гравцям, які брали участь у нашому дослідженні.

3.2. Організаційні форми проведення тренувального процесу з волейболістами

В процесі спостереження за тренувальним процесом ми фіксували за якими саме організаційними формами проводяться тренувальні заняття, тому що зміст занять відповідав навчальній програмі ДЮСШ. Проте від того яка форма застосовується відбувається різний вплив на становлення спортивної техніки гравців та на розвиток фізичних якостей.

За основу спостереження була взята класифікація організаційних форм за участю в роботі спортсменів: індивідуальна, самостійна, групова та командна. Тривалість дослідження становила 3 місяці, за цей час було проаналізовано 62 тренувальних занять. На рис. 3.3 представлені отримані дані.

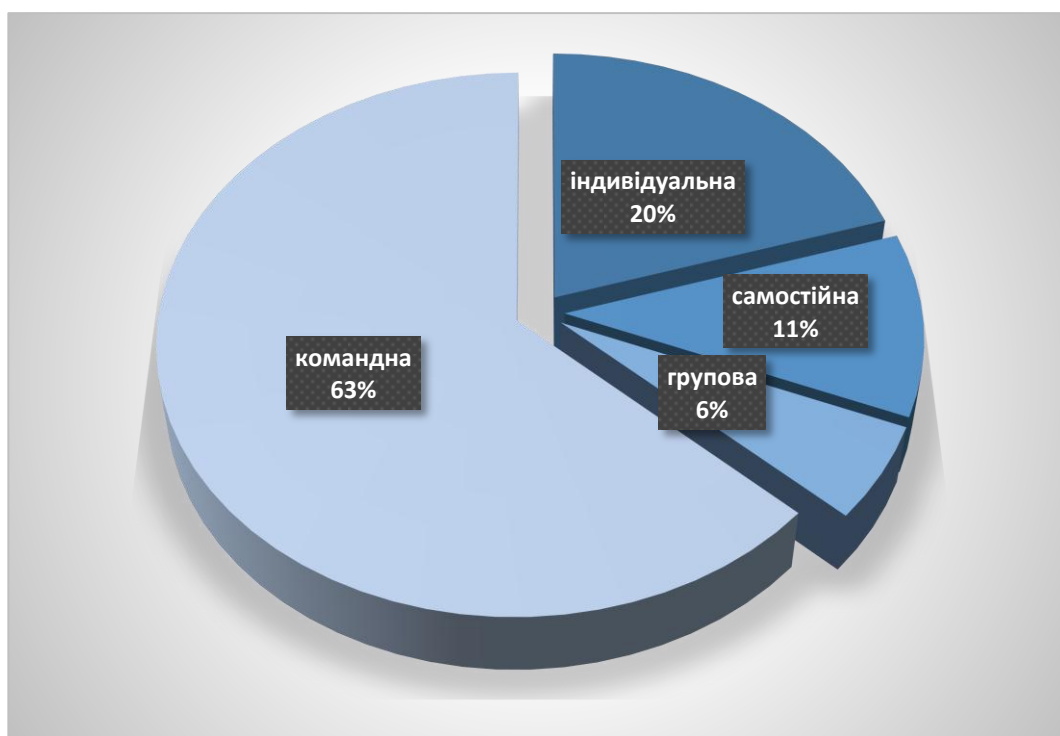

Рис. 3.3. Організаційна структура проведення тренувальних занять

Найбільшу частку в організаційній структурі займала командна форма – 63%. Вона застосовувалася під час проведення всіх частин тренування, при виконання бігових і спеціально-підготовчих вправ в розминці; при виконанні змагальних, ігрових вправ і двобічних ігор, вивченні тактичних схем гри в основній частині та під час виконання вправ заключної частини.

Індивідуальна форма (20%) застосовувалася при відпрацюванні техніки гри, самостійна (11%) – під час виконання вправ стрейчингу в різних частинах тренування, атлетичних вправ у кінці заняття.

Варто звернути увагу на недостатнє використання на цьому етапі підготовки групового методу – 6%. Під час тренувань ця форма використовувалася лише під час вивчення тактичних взаємодій. Однак, на нашу думку ширше використання цієї форми при вивченні та удосконаленні технічних прийомів сприяло б прояву потенціалу кожного волейболіста.

3.3. Антропометричні дані юних волейболістів групи попередньої базової підготовки

Як свідчать дані науково-методичної літератури, у віці 12-13 років у хлопчиків відбувається бурхливий фізичний розвиток. Багато хто з фахівців звертає увагу на те що, в цьому віці не можна сильно брати до уваги масо-ростові дані, так як акселерати все ще випереджають своїх однолітків, але їхні показники по закінченню статевого розвитку можуть поступитися та не справити надії тренера. Проте якщо розглядати показники фізичного розвитку у перспективі та комплексно, то їх можна обирати у ролі орієнтирів майбутньої спеціалізації.

За даними Сергієнко Л.П. [59, 60] найбільшу вагу у факторній структурі відбору волейболістів складає довжина тіла спортсменів. Середній показник у групі волейболістів, що брали участь у дослідженні складав $168,0 \pm 0,51$ см (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Антропометричні показники волейболістів 12-13 років (n=16) групи попередньої базової підготовки

Показники	Статистичні дані			
	$\bar{x}$	S	m	V
Довжина тіла, см	168,0	7,2	0,51	4,3%
Зріст стоячи з випрямленою вверх рукою	207,3	8,9	0,64	4,3%
Маса тіла, кг	51,9	4,03	0,29	7,8%
Індекс маси тіла, кг / м ²	18,3	0,76	0,05	4,2%

Зріст спортсмена з піднятою вверх рукою також є вагомим показником для гри в волейбол, адже блокування та всі техніко-тактичні нападаючі дії здійснюються через сітку, висота якої є більшою за зріст гравців. Отже, чим більша довжина верхніх кінцівок тим легше їх

виконувати. Середній показник волейболістів 12-13 років становив $207,3 \pm 0,64$ см.

Маса тіла спортсменів належить до тотальних розмірів, за отриманими даними у нашому дослідженні вона становила $51,9 \pm 0,29$ кг. Більш важливим показником контролю фізичного розвитку є індекс маси тіла. Для спортсменів є негативним як дефіцит маси тіла, так і її надлишок. За нашими даними у волейболістів середній показник знаходився в нормі і складав $18,3 \pm 0,05$ кг/м².

Варто зазначити, що за всіма показниками коефіцієнт варіації <10%, отже група спортсменів є однорідною, що може свідчити про ефективність початкового відбору.

3.4. Показники фізичної підготовленості волейболістів на етапі попередньої базової підготовки

Розвиток фізичних якостей є наслідком спеціалізованих тренувань. Провідними якостями для гри в волейбол фахівці називають швидкісні, швидкісно-силові якості та спритність. Обрані нами тести відповідали рекомендаціям спеціалістів з цього виду спорту [9, 16, 22, 24, 49 та ін.].

Стрибок у висоту – один із видів рухової діяльності, що найчастіше виконується волейболістами, тому його значення є вагомим фактором у структурі підготовленості. Нами визначалися три показники пов'язані зі стрибком: з місця, з розбігу та серійні стрибки поштовхом двох з піднятими руками (табл. 3.2). Всі три показники є проявами швидкісно-силових здібностей. При цьому середні дані становили: у стрибку вгору з місця – $52,5 \pm 0,29$ см, у стрибку вгору з розбігу $63,6 \pm 0,27$ см, у серійних стрибках – $15,0 \pm 0,10$ разів за 30 с.

Рівень прояву швидкості визначався за результатами тесту прискорення на 5 м. Така маленька відстань відповідає специфіці

переміщень у волейболі відповідно до розмірів майданчику. Середній результат по команді юних волейболістів склав $1,78 \pm 0,01$ с.

Таблиця 3.2

**Показники фізичної підготовленості волейболістів 12-13 років
(n=16) групи попередньої базової підготовки**

№ з/п	Показники	Статистичні дані			
		$\bar{x}$	S	m	V
1	Стрибок у висоту з місця, см	52,5	4,0	0,29	7,9
2	Стрибок у висоту з розбігу, см	63,6	3,7	0,27	5,9
3	Тест «Ялинка», с	27,5	0,8	0,06	2,8
4	Кидок набивного м'яча 1 кг з положення сидячи, м	6,6	0,4	0,03	6,1
5	Прискорення на 5 м, с	1,78	0,1	0,01	6,5
6	Серійні стрибки вгору, к-сть за 30 с	15,0	1,4	0,10	9,6

У зв'язку із тим, що волейболістам під час гри завжди необхідно діяти в умовах обмеженого простору, однією з провідних якостей фахівці називають спритність. У волейболі існує специфічний тест «Ялинка», що є критерієм спритності. Гравці повинні подолати загальну відстань у 92 м постійно змінюючи напрямок, переміщуючись від однієї фішки до іншої (докладніше методика проведення цього тесту описана в розділі 2). За підсумками тестування ми отримали результат $27,5 \pm 0,06$ с.

Так само, як і за антропометричними даними, за проявом фізичних якостей група волейболістів є однорідною (коефіцієнт варіації <10%).

3.5. Технічна підготовленість волейболістів групи попередньої базової підготовки

Етап попередньої базової підготовки характеризується великим обсягом тренувальної роботи, спрямованої на формування та удосконалення техніко-тактичних навичок. Контроль їх засвоєння є важливою частиною підготовки.

Результативність тесту з виконанням передач зверху визначалася відповідно до наступних дій його партнера. Передача зверху в волейболі зазвичай націлена на вивід нападника на атаку суперника, тому від вдало виконаної передачі залежить ефективність подальшої дії напарника. Середній результат гравців становив $3,3 \pm 0,06$ вдалих передач з 6 спроб (табл. 3.3)

Таблиця 3.3

Показники технічної підготовленості волейболістів 12-13 років (n=16) групи попередньої базової підготовки

№ з/п	Показники	Статистичні дані			
		$\bar{x}$	S	m	V, %
1	Передачі двома руками зверху, точних з 6 передач	3,3	0,9	0,06	26,7
2	Нападаючий удар у зазначені зони, к-сть влучень з 6 спроб	2,7	0,9	0,06	32,2
3	Подача м'яча, влучень з 6 спроб	3,1	0,6	0,04	18,4
4	Прийом-передача м'яча, вдалих з 6 спроб	3,8	0,9	0,06	25,6

Нападаючий удар один з найбільш важливих атаквальних дій, гравець з сильним ударом завжди в попиті у селекціонерів і тренерів збірних

команд. Для засвоєння техніки удару необхідно володіти добре розвиненими швидкісно-силовими здібностями. У грі при виконанні нападаючого удару необхідно вміти варіювати елементи техніки, але й добре бачити розташування гравців команди суперника та враховувати їхні можливості. За умовами тесту гравець повинен був під час отримання передачі зорієнтуватися та виконати нападаючий удар у ту зону, яку в цей час вказував тренер. Середній результат спортсменів з 6-ти спроб становив $2,7 \pm 0,06$ влучень.

Подачі є одним з основних технічних елементів техніки, їх націлене тактично обґрунтоване виконання зазвичай відразу приносить очко команді. У наступному тесті умовою було виконання верхньої прямої подачі в зону яку попередньо називав тренер. Середній результат по групі спортсменів становив $3,1 \pm 0,04$ влучно виконаних подач.

Прийом м'яча є елементом захисту команди, однак вже наступна дія є початком організації атаки. Ефективний прийом м'яча завжди поєднується з передачею, інакше м'яч може вийти в аут. За умовами тесту волейболіст, який розташовувався за лінією нападу повинен був після прийому м'яча виконати точну передачу за вказівкою тренера в 2-гу або 3-ю зону. Середній результат склав $3,8 \pm 0,06$ вдало виконаних прийомів м'яча.

Зазначимо, що на відміну від попередніх показників розвитку та фізичної підготовленості, результати технічної підготовленості показали неоднорідність групи, коефіцієнт варіації за різними тестами складав 18,4-32,2%.

3.6. Показники ефективності змагальних дій волейболістів групи попередньої базової підготовки

Змагальна діяльність в цілому є критерієм рівня підготовленості спортсменів за всіма параметрами. Саме під час ігор проявляються

необхідні фізичні та психологічні якості, проходять перевірку навички гри в нападі та захисті.

Ми проводили спостереження за змагальною діяльністю під час п'яти ігор чемпіонату Вінницької області. За кількісними і якісними показниками вираховувався коефіцієнт ефективності (див. розділ 2). Учасники дослідження представляли дві команди, тому всі брали участь у кожній грі, що дало нам змогу отримати дані кожного гравця (табл. 3.4).

Таблиця 3.4.

**Показники змагальної діяльності волейболістів 12-13 років
(n=16) групи попередньої базової підготовки (за результатами 5
зустрічей)**

Гравці	Техніко-тактичні дії (КЕ, %)					
	Прийом	Передача	Подача	Нападаючий удар	Блокування	Середнє значення
І.Б.	68,6	58,4	39,3	16,3	11,5	38,82
В.Б.	37,7	68,4	57,3	35,4	30,3	45,82
В.Г.	35,2	44,6	55,9	48,7	60,8	49,04
О.Г.	35,4	66,8	54,6	30,1	25,5	42,48
Д.Г.	40,5	72,5	49,7	31,5	20,8	43
О.Г.	41,7	67,5	39,2	33,3	33,3	43
О.Д.	32,7	46,4	60,1	52,2	75,5	53,38
Д.Н.	38,9	60,8	41,5	35,6	30,5	41,46
М.П.	72,1	55,6	37,8	25,4	19,9	42,16
В.Г.	41,1	50,3	58,5	39,9	70,6	52,08
М.Ц.	40,6	48,7	59,3	57,2	59,8	53,12
В.В.	38,2	51,2	54,8	60,3	55,7	52,04

В.К.	65,5	54,1	40,1	33,3	21,5	42,9
С.В.	66,3	52,8	42,2	25,7	26,7	42,74
Продовження табл. 3.4						
В.П.	41,5	48,8	67,7	51,8	62,3	54,42
Л.В.	42,3	50,3	65,6	52,5	66,6	55,46
$\bar{x}$	46,1	56,1	51,5	39,3	42,0	47,0
S	11,4	8,0	8,6	12,7	18,4	4,8
m	0,8	0,6	0,6	0,9	1,3	0,3
V, %	24,6	14,3	16,7	32,2	44,0	10,2

Примітки: КЕ – коефіцієнт ефективності

Якщо проаналізувати отримані загальні дані, то можна відзначити, що найнижчий показник ефективності по команді у виконанні нападаючого удару (39,3%), що підтверджує думку всіх фахівців про його складність, а найвищий у показниках виконання передач (56,1%). Однак, в особистих результатах гравців зустрічаються значення, як набагато вище середнього, так і набагато нижче, що свідчить про те, що в цьому віці уже склалися певні передумови для майбутньої спеціалізації гравців. За математичною статистикою це підтверджується високим коефіцієнтом варіації (>10%) і відповідно неоднорідністю групи спортсменів.

Висновки до розділу 3

Тренери, що брали участь в нашому дослідженні визнають важливість попереднього відбору для подальшої повної реалізації можливостей кожного спортсмена. Проте, кожен з наших респондентів має свою думку щодо початку спеціалізації гравців і критеріїв її визначення. У своїх відповідях тренери зазначили особливі риси за якими вони здійснюють відбір спортсменів за окремими амплуа.

Тренувальний процес у групі попередньої підготовки, спортсмени якої брали участь у дослідженні відповідав вимогам навчальної програми ДЮСШ з волейболу щодо структури та змісту підготовки на цьому етапі. Серед організаційних форм проведення тренувальних занять переважала командна та індивідуальна. На наш погляд, це не сприяє розвитку індивідуальних рис кожного спортсмена, що можна було б використати на користь команди в змагальній діяльності, тому що відпрацювання прийомів не наближено до умов ігрової діяльності та виконання функцій різного амплуа.

За даними антропометричних вимірювань і результатів тестування фізичних здібностей визначений незначний коефіцієнт варіації, що свідчить про однорідність групи та підтверджує ефективний початковий відбір дітей для гри у волейбол. Водночас, у показниках технічної підготовленості та техніко-тактичних змагальних дій вже спостерігається неоднорідність у ступені ефективності виконання різноманітних прийомів, що вже може бути передумовою для прогнозування майбутнього амплуа для конкретного гравця.

РОЗДІЛ 4

ТЕХНОЛОГІЯ СПОРТИВНОГО ВІДБОРУ ВОЛЕЙБОЛІСТІВ НА ЕТАПІ ПОПЕРЕДНЬОЇ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ

4.1. Педагогічні умови проведення відбору волейболістів на етапі попередньої базової підготовки

Значна кількість фахівців зі командних спортивних ігор притримуються думки, що потрібно прогнозувати майбутню ігрову спеціалізацію юного спортсмена [1, 7, 22, 36, 53 та ін.]. Тобто, на якій позиції цей молодий гравець зможе грати не тільки в дитячо-юнацькому, а й у дорослому спорті. Від цього залежить його перспективність і шанси пройти спортивний відбір на наступному етапі.

Виходячи з цього можемо стверджувати про існування протиріччя між потребою ефективного попереднього відбору гравців у волейболі та відсутністю визначеної технології його проведення. Згідно закономірностей спортивного тренування процес підготовки має бути безперервним і поступовим. Зміст тренувального процесу будується на основі навчальної програми для ДЮСШ і враховує вікові закономірності розвитку юних спортсменів. Передумовами проведення попереднього відбору є засвоєння основних елементів техніко-тактичних дій і завершення етапу попередньої базової підготовки.

Ефективна підготовка спортивного резерву вимагає застосування різних видів контролю, у тому числі і з метою відбору на різних етапах підготовки. Якщо на етапі початкової підготовки основними завданнями відбору є пошук дітей, які б за своїми фізичними даними відповідали вимогам виду спорту, то на етапі попередньої базової підготовки завданнями є відбір

конкретних гравців за комплексом даних для їхньої подальшої спеціалізації в ігровому амплуа.

За аналізом наукової та навчально-методичної літератури, а також виходячи з проведеного нами анкетування серед тренерів волейбольних команд ми визначили особливості структури підготовленості гравців різних амплуа.

Таким чином, технологія спортивного відбору на етапі попередньої базової підготовки може бути представлена у вигляді комплексної системи засобів і методів контролю, яка спрямована на визначення потенційних можливостей спортсмена для виконання ним ігрових функцій певного амплуа (рис. 4.1). При цьому найвища прогностична оцінка може бути отримана при використанні найбільш сучасних методів та засобів контролю.

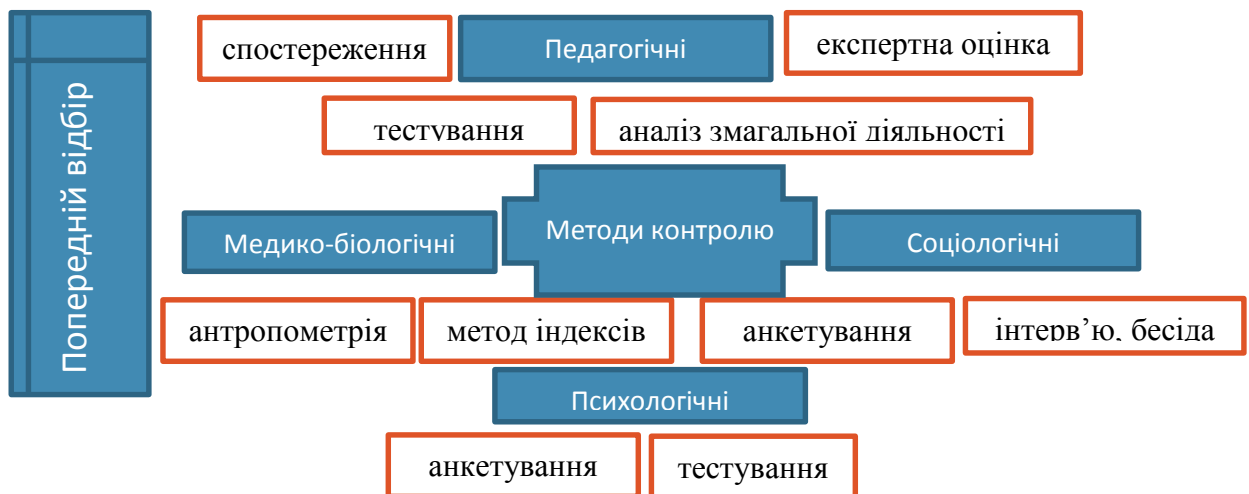

Рис. 4.1. Застосування методів контролю під час проведення попереднього відбору в волейболі

На жаль, для більшості тренерів, особливо в невеликих містечках, це недоступно, тому варто використовувати мінімальну кількість простих педагогічних критеріїв, але таких що найбільшою мірою відображали б особливості різних ігрових амплуа. За думкою фахівців до них належать: показники зросту, розвитку провідних фізичних якостей, висока

ефективність виконання технічних прийомів, характерних для певного амплау.

Виходячи з наших можливостей при проведенні дослідження ми також обрали тільки ті види контролю, які були нам доступні для прогнозування майбутньої спеціалізації гравців.

За результатами анкетування тренерів, а також даними аналізу літературних джерел, першим нашим критерієм, за яким визначали майбутнє амплау гравця, був зріст спортсменів. Наявні антропометричні дані гравців розглядалися з позиції сьогодення та перспективи, яка визначалася за формулою (2.1) або оціночною табл. 2.1 (див. Розділ 2).

Таблиця 4.1

**Прогнозування амплау юних волейболістів (n=16) за
показниками зросту**

Ініціали гравця	Зріст	Оцінка зросту	Прогностична оцінка	Передбачуване амплау
І.Б.	155	Нижче середнього	Середній	Ліберо
В.Б.	167	Середній	Вище середнього	Зв'язуючий
В.Г.	171	Вище середнього	Високий	Нападник
О.Г.	168	Середній	Високий	Нападник
Д.Г.	164	Середній	Вище середнього	Зв'язуючий
О.Г.	167	Середній	Вище середнього	Зв'язуючий
О.Д.	173	Вище середнього	Високий	Нападник
Д.Н.	166	Середній	Вище середнього	Зв'язуючий
М.П.	161	Нижче середнього	Вище середнього	Ліберо
В.Г.	180	Вище середнього	Високий	Нападник
М.Ц.	174	Вище середнього	Високий	Нападник
В.В.	175	Вище середнього	Високий	Нападник
В.К.	157	Нижче середнього	Вище середнього	Зв'язуючий

С.В.	158	Нижче середнього	Середній	Ліберо
В.П.	177	Вище середнього	Високий	Нападник
Л.В.	175	Вище середнього	Високий	Нападник

Рівень прояву фізичних якостей визначався за пропорційною шкалою $\bar{x} \pm S$ – середній рівень, $\bar{x} + S$ і вище – високий, $\bar{x} - S$ і нижче – низький.

Таким чином, результати тестування були розподілені за трьома рівнями фізичної підготовленості, в табл. 4.2 зазначені результати всіх гравців, що брали участь у дослідженні. Як видно з отриманих даних, більшість результатів знаходилися на середньому рівні. Це означає що на цей час за провідними фізичними якостями складно визначити майбутню спеціалізацію значної частини юних волейболістів.

Таблиця 4.2

**Прогнозування амплуа юних волейболістів (n=16) за
показниками фізичної підготовленості**

Гравці	Показники						Прогнозоване амплуа
	Стрибок у висоту з місця	Стрибок у висоту з розбігу	Кидок набивного м'яча	Тест «Ялинка»	Серійні стрибки	Біг на 5 м	
І.Б.	47 (Н)	55 (Н)	6 (Н)	26,4 (В)	12 (Н)	1,8 (С)	Ліберо
В.Б.	56 (С)	65 (С)	6,3 (С)	27,8 (С)	14 (Н)	1,7 (В)	
В.Г.	49 (С)	60 (Н)	6,1 (Н)	27,8 (С)	16 (В)	1,7 (В)	Нападник
О.Г.	50 (С)	63 (С)	7 (В)	27,3 (С)	15 (С)	1,8 (С)	
Д.Г.	45 (Н)	58 (С)	6,9 (С)	27,4 (С)	13 (Н)	1,9 (Н)	
О.Г.	51 (С)	66 (С)	7 (В)	27,2 (С)	15 (С)	1,7 (В)	Нападник
О.Д.	59 (В)	68 (В)	7,3 (В)	28,3 (Н)	17 (В)	1,7 (В)	Нападник
Д.Н.	55 (С)	68 (В)	6,2 (С)	27,5 (С)	14 (Н)	1,8 (С)	
М.П.	57 (В)	66 (С)	6,1 (Н)	27 (С)	15 (С)	1,9 (Н)	
В.Г.	50 (С)	60 (Н)	7,4 (В)	29,1 (Н)	17 (В)	1,7 (В)	Нападник
М.Ц.	52 (С)	62 (С)	6,8 (С)	27,9 (С)	16 (В)	1,6 (В)	Нападник
В.В.	54 (С)	64 (С)	6,4 (С)	27,3 (С)	17 (В)	1,6 (В)	Нападник
В.К.	55 (С)	66 (С)	6 (Н)	26,7 (В)	15 (С)	1,8 (С)	
С.В.	50 (С)	62 (С)	6,5 (С)	26,8 (В)	12 (Н)	1,9 (Н)	Ліберо
В.П.	54 (С)	67 (С)	6,7 (С)	28 (С)	16 (В)	2 (Н)	
Л.В.	56 (С)	67 (С)	6,5 (С)	27,5 (С)	16 (В)	1,8 (С)	Нападник

Примітки: Н – низький рівень, С – середній рівень, В – високий рівень

Лише для окремих гравців за співвідношенням розвитку фізичних якостей можемо пропонувати вибір ігрового амплуа. Зокрема, гравець І.Б. за більшістю тестів має низький розвитку швидкісно-силових здібностей, проте в тесті «Ялинка», що характеризує спритність має високий рівень і середній рівень у швидкості бігу. З такими показниками фізичної підготовленості волейболіст може ефективно виконувати функцію ліберо.

Прикладом явних ознак нападника є гравець О.Д., в якого високому рівню відповідають результати тестів, що характеризують швидкість і швидкісно-силові здібності.

За результатами тестування також важко визначити зв'язуючого гравця, так як під час гри ефективно виконання його функцій не так залежить від високого рівня розвитку тих чи інших фізичних якостей.

Тому наступним критерієм відбору став рівень володіння технічними прийомами гри. Відповідно до середніх даних команди за пропорційною шкалою індивідуальні результати були розподілені на три рівня: $\bar{x} \pm S$ – середній рівень, $\bar{x} + S$ і вище – високий, $\bar{x} - S$ і нижче – низький (табл. 4.3).

За цим критерієм для більшості гравців було прогнозовано майбутнє амплуа. Ми виходили з того, що гравці ліберо повинні на високому рівні володіти прийомом м'яча з наступною націленою передачею, захисники не виконують атакуючі дії м'яча, тому можна було ігнорувати рівень оволодіння подачею та нападаючим ударом. Зв'язуючі гравці повинні на високому рівні виконувати передачі, але й всі інші прийоми мають виконуватися не нижче ніж із середнім рівнем ефективності. Нападники з вищим ступенем ефективності повинні виконувати нападаючий удар і подачу м'яча.

Гравців, які не отримали рекомендацію до майбутнього амплуа можна віднести до двох груп:

- 1) універсальні гравці, які за підсумком тестування отримали всі, або більшість середніх результатів;

- 2) гравці, технічна підготовленість яких знаходиться на етапі формування (рівень оволодіння технічними прийомами переважно низький).

Таблиця 4.3

**Прогнозування амплуа юних волейболістів (n=16) за
показниками технічної підготовленості**

Гравці	Показники				Прогнозоване амплуа
	<i>Передачі двома руками зверху, з 6 спроб</i>	<i>Подача м'яча, з 6 спроб</i>	<i>Прийом-передача м'яча, з 6 спроб</i>	<i>Нападаючий удар у зазначені зони, з 6 спроб</i>	
І.Б.	2 (Н)	2 (Н)	4 (В)	2 (Н)	Ліберо
В.Б.	4 (В)	3 (С)	3 (С)	3 (С)	Зв'язуючий
В.Г.	3 (С)	4 (В)	3 (С)	3 (С)	Нападник
О.Г.	3 (С)	3 (С)	3 (С)	3 (С)	
Д.Г.	5 (В)	4 (В)	4 (В)	2 (Н)	Зв'язуючий
О.Г.	3 (С)	3 (С)	3 (С)	3 (С)	
О.Д.	3 (С)	3 (С)	3 (С)	3 (С)	
Д.Н.	4 (В)	3 (С)	4 (В)	2 (Н)	Зв'язуючий
М.П.	5 (В)	4(В)	4 (В)	3 (С)	Нападник
В.Г.	2 (Н)	3 (С)	2 (Н)	3 (С)	
М.Ц.	3 (С)	4 (В)	3 (С)	3 (С)	Нападник
В.В.	3 (С)	3 (С)	3 (С)	3 (С)	
В.К.	3 (С)	2 (Н)	5 (В)	1 (Н)	Ліберо
С.В.	4 (В)	3 (С)	4 (В)	2 (Н)	Ліберо
В.П.	3 (С)	3 (С)	3 (С)	4 (В)	Нападник
Л.В.	2 (Н)	3 (С)	3 (С)	3 (С)	

Для того, щоб процес відбору для виконання певного амплуа був більш завершений необхідно ще врахувати, з якою ефективністю техніко-тактичні прийоми виконуються юними волейболістами в змагальних

умовах. Тому за такою самою системою пропорційних шкал визначався й рівень виконання юними волейболістами техніко-тактичних дій під час ігор (табл. 4.4).

Таблиця 4.4.

**Прогнозування амплуа юних волейболістів (n=16) за
показниками змагальної діяльності (к-сть ігор n=5)**

Гравці	Техніко-тактичні дії (КЕ у %, (рівень))					Прогнозоване амплуа
	Прийом	Передача	Подача	Нападаючий удар	Блокування	
І.Б.	68,6 (В)	58,4 (С)	39,3 (Н)	16,3 (Н)	11,5 (Н)	Ліберо
В.Б.	37,7 (С)	68,4 (В)	57,3 (С)	35,4 (С)	30,3 (С)	Зв'язуючий
В.Г.	35,2 (С)	44,6 (С)	55,9 (С)	48,7 (С)	60,8 (В)	Нападник
О.Г.	35,4 (С)	66,8 (В)	54,6 (С)	30,1 (С)	25,5 (С)	Зв'язуючий
Д.Г.	40,5 (С)	72,5 (В)	49,7 (С)	31,5 (С)	20,8 (Н)	Зв'язуючий
О.Г.	41,7 (С)	67,5 (В)	39,2 (Н)	33,3 (С)	33,3 (С)	Ліберо
О.Д.	32,7 (Н)	46,4 (Н)	60,1 (В)	52,2 (С)	75,5 (В)	Нападник
Д.Н.	38,9 (С)	60,8 (С)	41,5 (Н)	35,6 (С)	30,5 (С)	Зв'язуючий
М.П.	72,1 (В)	55,6 (С)	37,8 (Н)	25,4 (Н)	19,9 (Н)	Ліберо
В.Г.	41,1 (С)	50,3 (С)	58,5 (С)	39,9 (С)	70,6 (В)	Нападник
М.Ц.	40,6 (С)	48,7 (С)	59,3 (С)	57,2 (В)	59,8 (С)	Нападник
В.В.	38,2 (С)	51,2 (С)	54,8 (С)	60,3 (В)	55,7 (С)	Нападник
В.К.	65,5 (В)	54,1 (С)	40,1 (С)	33,3 (С)	21,5 (Н)	Ліберо
С.В.	66,3 (В)	52,8 (С)	42,2 (С)	25,7 (С)	26,7 (С)	Ліберо
В.П.	41,5 (С)	48,8 (С)	67,7 (В)	51,8 (С)	62,3 (В)	Нападник
Л.В.	42,3 (С)	50,3 (С)	65,6 (В)	52,5 (В)	66,6 (В)	Нападник

Аналізуючи дані для розподілу гравців за спеціалізацією ми враховували переважаючі сильні сторони у виконанні техніко-тактичних дій, беручи до уваги відомі характеристики волейбольних амплуа: ліберо – висока ефективність прийому м'яча, зв'язуючий – виконання передач м'яча, нападники – нападаючих ударів.

Для остаточного визначення ігрового амплуа юних волейболістів варто співставити та проаналізувати результати за всіма визначеними критеріями та відповідно до більшості прогнозованих варіантів спеціалізації обрати певне амплуа для гравців (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

**Підсумкове прогнозування амплуа волейболістів за різними
критеріями оцінювання показників підготовленості**

Гравці	Показники				Прогнозоване амплуа
	<i>Антропометрич ні дані</i>	<i>Фізична підготовленість</i>	<i>Технічна підготовленість</i>	<i>Змагальна діяльність</i>	
І.Б.	Ліберо	Ліберо	Ліберо	Ліберо	Ліберо
В.Б.	Зв'язуючий		Зв'язуючий	Зв'язуючий	Зв'язуючий
В.Г.	Нападник	Нападник	Нападник	Нападник	Нападник
О.Г.	Нападник			Зв'язуючий	
Д.Г.	Зв'язуючий		Зв'язуючий	Зв'язуючий	Зв'язуючий
О.Г.	Зв'язуючий	Нападник		Ліберо	
О.Д.	Нападник	Нападник		Нападник	Нападник
Д.Н.	Зв'язуючий		Зв'язуючий	Зв'язуючий	Зв'язуючий
М.П.	Ліберо		Нападник	Ліберо	Ліберо
В.Г.	Нападник	Нападник		Нападник	Нападник
М.Ц.	Нападник	Нападник	Нападник	Нападник	Нападник
В.В.	Нападник	Нападник		Нападник	Нападник
В.К.	Зв'язуючий		Ліберо	Ліберо	Ліберо
С.В.	Ліберо	Ліберо	Ліберо	Ліберо	Ліберо
В.П.	Нападник		Нападник	Нападник	Нападник
Л.В.	Нападник		Нападник	Нападник	Нападник

Як бачимо, більшість спортсменів уже отримали прогнозоване амплуа, інші волейболісти ще не змогли повністю проявити свої здібності, тому проблему ігрової спеціалізації прийдеться вирішувати з ними пізніше.

4.2. Експериментальне обґрунтування технології відбору волейболістів на етапі попередньої базової підготовки

Проведене нами дослідження на констатувальному етапі дало змогу вивчити особливості тренувального процесу на етапі попередньої базової

підготовки, отримати антропометричні дані та показники підготовленості спортсменів, на основі яких прогнозувати подальше амплуа та спрямувати підготовку на подальший зріст спортивної майстерності. Нами було визначено що більшу частину часу волейболісти тренувалися за командною формою організації занять, що дещо уповільнює формування специфічних здібностей, характерних для виконання техніко-тактичних прийомів гравцями певних амплуа.

Тому, під час формувального експерименту нами були внесені пропозиції щодо зміни в організаційній структурі проведення тренувань. Було збільшено кількість вправ, які проводилися в малих групах і передбачали виконання технічних прийомів, що відповідали змагальній діяльності волейболістів різних амплуа. Збільшення частки групової форми тренувальної роботи відбувалося за рахунок зменшення вправ, які проводилися одночасно всією командою та за індивідуальною формою (рис. 4.2). Ми не зменшували частку самостійної роботи, так як вона і так незначна, а гравці можуть в цей час відпрацьовувати ті технічні прийоми, які їм необхідні для ефективної змагальної діяльності.

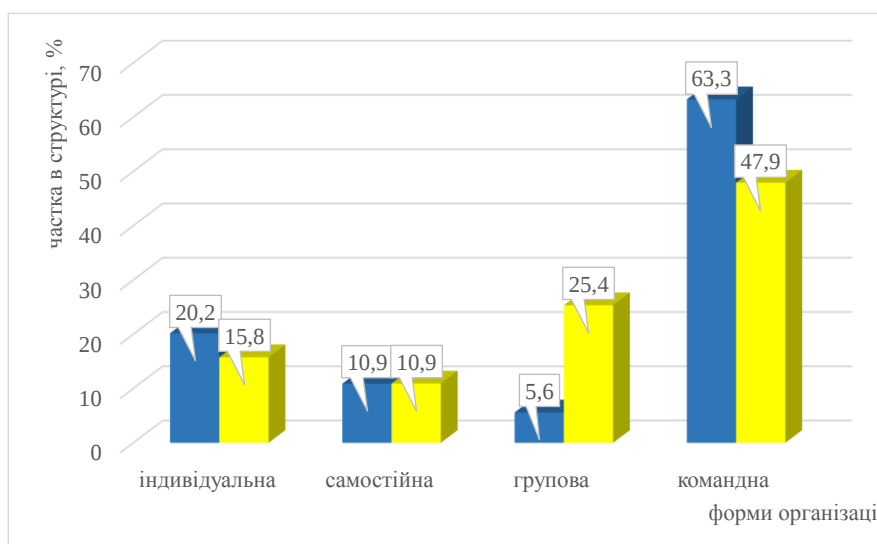

Рис. 4.2. Співвідношення застосування різних організаційних форм проведення тренувань під час констатувального (КЕ) та формувального (ФЕ) експериментів: ■ - констатувальний етап; ■ - формувальний етап

Визначити ефективність проведеного нами дослідження можливо за рахунок порівняння результатів зміни в техніко-тактичних показниках змагальної діяльності.

Ми порівняли результати гравців, отриманих під час констатувального етапу дослідження (листопад 2023 р.), та показників змагальної діяльності у формуальному експерименті (початок травня 2024 р.), в якому гравці виконували функції за своїми визначеними амплуа.

Таблиця 4.6

**Зміни в показниках ефективності змагальних дій на
констатувальному (к-сть ігор n=5) та формуальному (к-сть ігор n=5)
етапах дослідження**

Гравці	Етап	Техніко-тактичні дії					$\bar{x}$	$\bar{x}_{\text{фе}} - \bar{x}_{\text{ке}}$
		Прийом	Передача	Подача	Нападаючий удар	Блокування		
І.Б.	КЕ	68,6	58,4	39,3	16,3	11,5	38,82	27,33
	ФЕ	72,2	60,1	-	-	-	66,15	
В.Б.	КЕ	37,7	68,4	57,3	35,4	30,3	45,82	2,9
	ФЕ	39,3	75,1	58,4	37,5	33,3	48,72	
В.Г.	КЕ	35,2	44,6	55,9	48,7	60,8	49,04	4,52
	ФЕ	39,3	45,5	60,7	56,4	65,9	53,56	
О.Г.	КЕ	35,4	66,8	54,6	30,1	25,5	42,48	10,00
	ФЕ	40,8	65,5	60,3	45,7	50,1	52,48	
Д.Г.	КЕ	40,5	72,5	49,7	31,5	20,8	43	5,52
	ФЕ	58,9	70,3	52,2	32,6	28,6	48,52	
О.Г.	КЕ	41,7	67,5	39,2	33,3	33,3	43	6,84
	ФЕ	55,2	70,3	57,7	35,5	30,5	49,84	
О.Д.	КЕ	32,7	46,4	60,1	52,2	75,5	53,38	8,9
	ФЕ	38,1	55,5	76,8	60,3	80,7	62,28	
Д.Н.	КЕ	38,9	60,8	41,5	35,6	30,5	41,46	5,64
	ФЕ	40,1	75,6	45,8	38,3	35,7	47,1	
М.П.	КЕ	72,1	55,6	37,8	25,4	19,9	42,16	29,99
	ФЕ	80,4	63,9	-	-	-	72,15	
В.Г.	КЕ	41,1	50,3	58,5	39,9	70,6	52,08	5,28
	ФЕ	48,9	52,2	66,4	45,9	73,4	57,36	
М.Ц.	КЕ	40,6	48,7	59,3	57,2	59,8	53,12	8,38
	ФЕ	50,5	57,4	66,8	63,7	69,1	61,5	
В.В.	КЕ	38,2	51,2	54,8	60,3	55,7	52,04	7,2
	ФЕ	46,6	53,5	60,2	65,8	70,1	59,24	

Продовження табл. 4.6								
В.К.	КЕ	65,5	54,1	40,1	33,3	21,5	42,9	26,55
	ФЕ	70,7	68,2	-	-	-	69,45	
С.В.	КЕ	66,3	52,8	42,2	25,7	26,7	42,74	25,21
	ФЕ	75,5	60,4	-	-	-	67,95	
В.П.	КЕ	41,5	48,8	67,7	51,8	62,3	54,42	6,16
	ФЕ	44,5	52,6	70,1	60,2	75,5	60,58	
Л. В.	КЕ	42,3	50,3	65,6	52,5	66,6	55,46	4,48
	ФЕ	45,2	55,7	69,6	60,8	68,4	59,94	

Примітки: КЕ – констатувальний експеримент; ФЕ – формувальний експеримент

За результатами аналізу ігрової діяльності юних волейболістів можемо відзначити позитивні зміни через внесені корективи в тренувальний процес. За рахунок початкової спеціалізації гравців показники ефективності виконання техніко-тактичних дій збільшилися: у ліберо – на 25,21 - 29,99%, інших гравців – на 2,9-10,0%, відповідно були покращені й командні результати.

Висновки до розділу 4

Технологія спортивного відбору була розроблена на основі аналізу реального стану підготовленості, антропометричних показників і індивідуальних показників змагальних дій волейболістів групи попередньої базової підготовки з урахуванням їхньої значущості, визначеної шляхом опитування тренерів з волейболу.

На основі застосування розробленої технології були запропоновані прогнозовані ігрові позиції для гравців. За показниками ефективності змагальних дій було доведено, що запропонована технологія дає змогу юним волейболістам максимально реалізувати свій потенціал.

ВИСНОВКИ

1. Важливим напрямом підвищення ефективності змагальної діяльності в командних ігрових видах спорту є вдосконалення системи спортивного відбору та орієнтації на всіх етапах багаторічного вдосконалення. Узагальнення даних літературних джерел дає змогу констатувати, що не дивлячись на існуючі наукові дослідження, проведені за цим аспектом залишається дефіцит інформації, пов'язаної з особливостями попереднього відбору юних волейболістів. Необхідність створення чіткої технології організації відбору та визначення критеріїв для діагностики індивідуальних можливостей гравців, що перебувають на етапі попередньої базової підготовки, є вкрай важливим завданням теорії та практики волейболу.

2. На основі аналізу науково-методичної літератури, а також вивчення думок кваліфікованих тренерів з волейболу було визначено основні критерії, які варто застосовувати на етапі попереднього відбору юних волейболістів, метою якого є попереднє визначення спортивного амплуа гравців. У зв'язку зі специфікою гри у волейбол найбільш значущими критеріями попереднього відбору визначені антропометричні дані та ступінь оволодіння техніко-тактичними прийомами й ефективність їх застосування в змагальній діяльності.

3. Технологію відбору юних волейболістів на етапі попередньої базової підготовки розроблено на основі комплексного підходу до контролю підготовленості та фізичного розвитку гравців. Прогнозування майбутньої спеціалізації волейболістів базувалося на реальних даних отриманих під час

тестування фізичної, технічної підготовленості, вимірювання основних антропометричних показників, застосування методів індексів, а також у процесі змагальної діяльності. Технологія відбору на етапі попередньої базової підготовки мала наступний алгоритм: по кожному критерію визначалися характерні для певного амплуа показники та їх прояв у спортсменів. За більшістю проявів характерних рис за критеріями контролю у волейболістів прогнозувалася їхня майбутня спеціалізація. Тренувальний процес в наступний період повинен будуватися таким чином, щоб у гравців було більше можливості удосконалювати свої сильні сторони для реалізації власного потенціалу, тобто має бути збільшена частка вправ, що проводяться в малих групах відповідно до певного амплуа.

4. Підсумком впровадження технології попереднього відбору та критеріїв оцінювання рівня підготовленості волейболістів стала цілеспрямована підготовка відповідно до прогнозованого амплуа та підвищення ефективності виконання техніко-тактичних прийомів у змагальній діяльності. Підвищення частки проведення тренувань за груповою формою з 6% до 25% сприяло удосконаленню тих технічних прийомів, що є характерними для ефективної гри волейболіста певного амплуа. Аналіз показників змагальної діяльності, під час якого гравці виступали на прогнозованих позиціях, показав збільшення ефективності особистих та відповідно командних техніко-тактичних показників. Коефіцієнт ефективності гри ліберо складав 66,2-72,2%, зв'язуючих 47,1-48,7%, нападників 49,8-62,3%, збільшення відповідно до попередніх результатів у окремих волейболістів становило 2,9-29.9%.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байрачний О. Пріоритетність спортивного результату як деструктивний фактор підготовки юних футболістів 6-13 років. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2021, № 8(139). С. 16–19.
2. Баранецький Г., Ковцун В., Аблікова, А. & Намяк, В. (2014). Відбір дівчат віком 10-12 років для занять волейболом на основі дерматогліфіки та психологічних маркерів. Фізична активність, здоров'я і спорт, 2(16), 44-50.
3. Безмилов М. Відбір та багаторічна підготовка баскетболістів в різних країнах світу. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2017. № 3. С. 3–9.
4. Безмилов М. Організація та критерії відбору спортсменів в ігрових видах спорту на етапі підготовки до досягнення вищої спортивної майстерності. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2019. № 2. С. 3–12.
5. Безмилов М, Шинкарук О, Чжигонг Ш. Особливості відбору баскетболістів на етапі спеціалізованої базової підготовки. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2020. № 2 (50). С. 93–102.
6. Безмилов М. Періодизація підготовки спортсменів в ігрових видах спорту: фактори впливу та перспективні напрями подальшого розвитку специфічної системи знань. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2022. №3. С. 3–19. DOI: <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2022.3.3-19>.
7. Безмилов М.М., Шинкарук О.А., Шао Чжигон. Суб'єктивні чинники визначення ігрової обдарованості та їх вплив на відбір баскетболістів на етапі спеціалізованої базової підготовки Інноваційні та

інформаційні технології у фізичній культурі, спорті, фізичній терапії та ерготерапії : матеріали III Всеукр. електрон. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Київ, 8 квіт. 2020 р. Київ : НУФВСУ, 2020. С. 9–10. URL: https://uni-sport.edu.ua/sites/default/files/vseDocumenti/it_konf_2020_.pdf

8. Богуш В.Л., Гетманцев С.В. Удосконалення спеціальної підготовки волейболістів. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2015, 3, 24–29.

9. Борисова О, Шутова С, Нагорна В, Шльонська О. Сучасні підходи удосконалення діяльності висококваліфікованих спортсменів у спортивних іграх. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2020, 2. 15–22.

10. Бойченко Б. Висхідні положення спортивного відбору футболістів. Практикум з футболу. К.: Науково-методичний (технічний) комітет ФФУ, 2003. С. 86

11. Бріскін Ю.А., Пітин М.П. Проблема диференціації техніко-тактичної підготовки спортсменів в ігрових командних видах спорту. Вісник Запорізького національного університету. 2011, 1 (5), 143–151.

12. Височіна, Н.Л. Психологічне забезпечення у системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2017.

13. Вознюк Т.В. Оцінка перспективності юних баскетболісток Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. 2008. 3. 198- 201

14. Волков Л.В. Загальна обдарованість: структура і критерії оцінки в системі спортивного відбору (хлопчики). Теорія і практика фізичного виховання: матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Здоров'я і освіта: проблеми та перспективи». Донецьк: ДНУ. 2008. 1. 14–18.

15. Воропай С. М. Теорія і методика волейболу: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2011.

16. Гета А., Гета В. Розвиток спритності у волейболістів 10–12 років. Спортивні ігри, 2024 (2(32), 23–35. <https://doi.org/10.15391/si.2024-2.02>
17. Гнатчук Я. Аналіз ефективності різних методичних підходів до змісту фізичної підготовки кваліфікованих волейболістів. Молода спортивна наука України: Зб. наук. Праць з галузі фізичної культури та спорту. Вип. 11: У 5-и т. Львів: НВФ «Українські технології», 2007. Т. 3. С. 147-152.
18. Горчанюк Ю.А., Шевченко О.О., Кривець Ю.І. Значення швидкісно-силових здібностей у підготовці волейболістів. Проблеми та перспективи розвитку спортивних ігор і єдиноборств у вищих навчальних закладах: зб. статей XI Міжнарод. наук. конф., 6-7 лютого 2015 р. Т. 2. Харків: ХДАФК, 2015. 21–24.
19. Долбишева Н., Мустяца С. Спортивний відбір на сучасному етапі спортивної підготовки. Фізична культура, спорт і здоров'я нації: зб.наук. праць, 2024.
20. Долбишева Н.Г., Мустяца С.Є. Основні фактори, що впливають на спортивний відбір: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Основні напрямки розвитку фізичної культури, спорту, фізичної терапії та ерготерапії». м. Дніпро (28-29 жовтня 2021). 2021
21. Демчишин А.А., Пилипчук Б.С. Підготовка волейболістів. Київ. Здоров'я, 2001.
22. Іванова Є. В. Теоретико-методичні основи розвитку стрибучості у юних волейболістів. Новації, практики та перспективи розвитку фізичної культури і спорту: матеріали V Всеукр. наук.-практ. семінару, 15-6 квітня 2022 р. Кропивницький : Видавець: Лисенко В. Ф., 2022. 26–29.
23. Ковцун В. І., Панишко Ю. М., Матвіїв Н. Г. Оцінка фізичної та технічної підготовленості волейболістів 12–13 років. *Здоровий спосіб життя* : зб. наук. ст. Львів, 2010. Вип. 46. С. 24–26.

24. Козіна Ж. Л. Спортивні ігри : навчальний посібник для вищ. навч. закладів : у 2 т. (Т. 1: Загальні основи теорії і методики спортивних ігор). Харків : Точка; 2010. 270 с.
25. Корягін В. М. Періодизація багаторічної підготовки юних спортсменів-ігровиків. Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Фізичне виховання і спорт. 2014. 15(6). С. 124–126.
26. Костюкевич В.М. Педагогічні методи оцінки фізичної працездатності та функціональної підготовленості спортсменів у командних ігрових видах спорту. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. праць Волинського державного університету ім. Л. Українки. Луцьк, 2005. С. 44-49.
27. Кошура А.В. Теорія і методика спортивних тренувань: навч. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-тім. Ю.Федьковича. 2021
28. Ляхова Т.П. Процес спортивного відбору обдарованих юних волейболістів у діяльності тренера. *Проблеми і перспективи розвитку спортивних ігор та одноборств у закладах вищої освіти. 2022. С.74-77*
29. Лідо О. С. Застосування теорії спортивних здібностей щодо орієнтації і відбору в спорті. Фізичне виховання студентів творчих фахів: збірка наукових праць кафедр фізичного виховання навчальних закладів художнього профілю. 1996. № 1. С. 8–10.
30. Ляхова Т.П., Стрельникова Е.Я. Теорія і методика обраного виду спорту: навч. посібник для здобувач освіти ВНЗ фізичної культури. Харків, ХДАФК, 2017.
31. Маленюк Т.В., Бабаліч В.А. Покращення показників стрибучості юних волейболісток на етапі початкової підготовки. Актуальні проблеми фізичної культури, спорту та фізичної реабілітації на сучасному етапі розвитку держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 17-18 листопада 2022 р. Київ-Львів-Торунь : Lina-Pres, 2022. 5–8.

32. Мартишевський К.К. Волейбол у школі. Кіровоград: Центрально-Українське вид-во. 2004.

33. Марченко В.А. Система відбору і спортивної орієнтації юних спортсменів. Проблеми і перспективи розвитку спортивних ігор та одноборств у закладах вищої освіти. 2022. 1. 79-89. Режим доступу: <http://journals.uran.ua/pprsievnz/article/view/252671>

34. Медико-біологічне забезпечення підготовки спортсменів збірних команд України з олімпійських видів спорту: навчально-методичний посібник. Заг. ред О.А. Шинкарук. Київ: Олімпійська література, 2009. 144 с.

35. Мітова О. О. Засоби та методи фізичної підготовки волейболістів. Дніпро: ПДАФКіС. 2019.

36. Мітова О.О. Концепція формування системи контролю в процесі багаторічної підготовки у командних спортивних іграх. Спортивний вісник Придніпров'я. 2022. № 2. С. 140–147.

37. Мітова О. Динаміка розвитку командних спортивних ігор як підґрунтя формування сучасної системи контролю у командних спортивних іграх. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. 2022. 13(32). С. 198–211.

38. Мітова О, Івченко О, Онищенко В, Полякова А, Ханюкова О. Визначення значущості сторін підготовленості та показників змагальної діяльності як підґрунтя розробки комплексної системи контролю гравців у баскетболі. Спортивні ігри. 2022, № 4(26). С. 86–96.

39. Моїсеєнко О.К., Горчанюк Ю.А., Кісель С.В., Ioannidou E. Зміни рівня фізичної підготовленості волейболістів 13–14 років під впливом спеціальних вправ, спрямованих на покращення функціонального стану сенсорних систем. Спортивні ігри, 2016, 2, 24–27.

40. Никифорова (Прокоф'єва) Л.А., Марченко Г. Методика відбору та визначення спортивних здібностей на етапі початкової підготовки у волейболі Сучасні проблеми фізичного виховання, спорту та здоров'я людини : матеріали III міжнар. інтернет-конференції (Одеса, 4-5 листопада

2019 р.) / за ред. : П. Б. Джуринський, О. І. Форостян [та ін.]. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2019. С.118-122.

41. Ніколаєнко В.В. Педагогічна технологія управління багаторічним процесом формування техніко-тактичної майстерності футболістів. *Науковий вісник НПУ імені М. П. Драгоманова, зб. наук. пр. 2014. 6. С.98-112.*

42. Носко М.О. Модельно-рейтингова оцінка фізичної підготовленості юних волейболістів 10-12 років на етапі початкового спортивного відбору. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2001, 13, 25-31.

43. Олешко В. Г. Моделювання, відбір і орієнтація в системі підготовки спортсменів (на матеріалі силових видів спорту) : дис. ...докт.фіз.вих. : 24.00.01. Київ: НУФВСУ, 2013. 464 с.

44. Олійник М.О. Моделювання техніко-тактичних дій кваліфікованих волейболістів у ЗВО: навч. посіб. Запоріжжя: ЗДМУ, 2018.

45. Основи науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти зі спеціальності «Фізична культура і спорт»: навч. посіб. Заг. ред. В.М. Костюкевич. Київ: Олімпійська література, 2018. 528 с.

46. Паєвський, В.В. Вікові особливості розвитку рухових якостей юних волейболістів. Спортивні ігри. 2014. 10, 119-123.

47. Паєвський В. В., Перевозник В. І. Фізична підготовленість юних волейболістів на етапі попередньої базової підготовки. Проблеми і перспективи розвитку спортивних ігор та одноборств у закладах вищої освіти. 2022. С. 100-102

48. Піменов М. П. Волейбол: спеціальні вправи. Івано-Франківськ, 1993. 98 с.

49. Платонов ВМ. Сучасна система спортивного тренування: підручник. Київ: Перша друкарня, 2021. 672.

50. Поплавський Л.Ю. Баскетбол. К.: Олімпійська література, 2004. С. 58-68.

51.Приходько ВВ. Концепція управління сучасною системою підготовки спортсменів: монографія. Дніпро. 2018. 464.

52.Радченко О.В., Радченко С.В. Шляхи підвищення результативності волейболістів. Молодь та олімпійський рух: Збірник тез доповідей XIV Міжнародної конференції молодих вчених, 19 травня 2021 року. К., 2021. 39–40.

53.Радченко О.В., Котюх В.О. Основи формування спортивної майстерності волейболістів. Матеріали Всеукраїнської онлайн наукової конференції з міжнародною участю. Перспективи розвитку фізичної культури і спорту у закладах освіти, 2022. 99–101.

54.Радченко О.В., Радченко С.В., Дмитрук В.С., Ковальчук В.Я. Дослідження фізичної підготовленості волейболістів різних ігрових амплуа. Спортивні ігри. 2021. 3(21), 50-59. doi: 10.15391/si.2021-3.06

55.Савченко М. І. (2008). Волейбол: навч.-метод. посібник. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 55–73.

56.Сенів М., Вознюк Т. Характеристика спеціальної підготовленості баскетболісток на етапі попередньої базової підготовки. Фізична культура, спорт та фізична реабілітація в сучасному суспільстві. 2019, № 1. С. 105–109.

57.Сергієнко Л. П. Тестування рухових здібностей школярів. Київ: Олімпійська література. 2001.

58.Сергієнко Л. П. Спортивний відбір. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. 670 с.

59.Сергієнко Л. П. Спортивний відбір: [теорія і практика у 2 кн. Книга 2: Відбір у різні види спорту [Підручник]. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 784 с.

60..Сергієнко Л.П. Теорія та методика дитячого і юнацького спорту. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 542 с.

61.Сироватко З.В. Особливості розвитку спеціальної швидкості у юних волейболістів. Науковий часопис Національного педагогічного

університету імені М.П.Драгоманова. Серія № 15. Науковопедагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт: зб. наукових праць. 2018, 3 (97), 106-108.

62. Туровський В.В., Носко М.О., Осадчий О.В., Гаркуша С.В., Жула, Л.В. Волейбол. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю. Київ: РНМК. 2009.

63. Цимбалюк О.П. Розвиток фізичних якостей волейболіста: метод. посібник. Рівне. 2017.

64. Шао Чжигон. Критерії відбору баскетболістів на етапі спеціалізованої базової підготовки. Молодь та олімпійський рух: Збірник тез доповідей XIII Міжнародної конференції молодих вчених, 16 травня 2020 року [Електронний ресурс]. Київ, 2020. С. 110–112.

65. Шинкарук ОА. Теорія і методика підготовки спортсменів: управління, контроль, відбір, моделювання та прогнозування в олімпійському спорті: навч. посібник. Київ: ТОВ «НВП Поліграф-сервіс». 2013. 136 с.

66. Шкребтій ЮМ. Управління тренувальним і змагальним навантаженнями спортсменів високого класу. Київ: Олімпійська літ.; 2005. 257.

67. Яковлів В. Л. Основи управління підготовкою юних спортсменів : навч. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 271 с.

68. Bompa T. Total Training for Young Champions. Champaign, IL: Kinetics H, editor, 2000.

69. Capranica L, Millard-Stafford ML. Youth sport specialization: How to manage competition and training? International Journal of Sport Physiology&Performance. 2011. Vol. 6, № 4. P. 572–579.

70. De Bosscher V, De Rycke J. Talent development programmes: a retrospective analysis of the age and support services for talented athletes in 15

nations. *Eur. Sport Manag. Q.* 2017. №. 17. P. 590–609. doi: 10.1080/ 16184742. 2017.1324503

71. Jayanthi N, Schley S, Cumming S. P, Myer G. D, Saffel H, Hartwig T, Gabbett T. J. Developmental training model for the sport specialized youth athlete: A dynamic strategy for individualizing load-response during maturation. *Sports Health.* 2021. Vol. 14. P. 142–153. doi:10.1177/19417381211056088.

72. Johnston K, Wattie N, Schorer J, Baker J. Talent identification in sport: a systematic review. *Sports Med.* 2018. Vol. 48. P. 97–109. doi: 10.1007/s40279-017-0803-2.

73. Johnston K, Baker J. Waste reduction strategies: factors affecting talent wastage and the efficacy of talent selection in sport. *Front. Psychol.* 2020. doi:10:2925.10.3389/fpsyg.2019.02925.

74. Roberts A. H, Greenwood D. A, Stanley M, Humberstone C, Iredale F, Raynor A. Coach knowledge in talent identification: a systematic review and meta-synthesis. *J. Sci. Med. Sport.* 2019. Vol. 22. P. 1163–1172. doi: 10.1016/j.jsams. 2019. 05.008.

75. Till K, Baker J. Challenges and [possible] solutions to optimizing talent identification and development in sport. *Front. Psychol.* 2020. Vol. 11. P. 664. doi: 10.3389/fpsyg.2020.00664.

76. Vaeyens R, Lenoir M, Williams A. M, Philippaerts R. M. Talent identification and development programmes in sport: current models and future directions. *Sport Med,* 2008. Vol. 38, № 9. P. 703–714.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета тренера

1. Ваш вік _____
2. Ваш стаж тренерської роботи _____
3. В якому віці Ви починаєте визначати ігрову спеціалізацію гравця (необхідне відзначити):
 - 11-12 років
 - 12-13 років
 - 13-14 років
 - 15-16 років
 - інша відповідь _____
4. За якими показниками Ви прогнозуєте майбутню спеціалізацію:
 - антропометричні показники (зріст, вага, довжина кінцівок тощо);
 - фізичні якості;
 - психологічні, морально-вольові якості;
 - володіння техніко-тактичними прийомами;
 - використовую декілька критеріїв, зокрема:
 - критерії не застосовую, допомагає інтуїція;
 - комплексно підхожу до вибору майбутньої спеціалізації гравця.
5. Якими переважними якостями на Вашу думку повинен володіти гравець ліберо:
6. Якими переважними якостями на Вашу думку повинен володіти нападник:
7. Якими переважними якостями на Вашу думку повинен володіти зв'язуючий гравець:

Дякуємо за надані відповіді та допомогу в проведенні дослідження!

Додаток В₁**Антропометричні дані юних волейболістів групи попередньої базової підготовки**

№ з/п	Гравці	Зріст, см	Маса тіла, кг	Зріст з піднятою рукою, см	Індекс маси тіла
1	І.Б.	155	46	191	19,1
2	В.Б.	167	51	205	18,3
3	В.Г.	171	54	211	18,5
4	О.Г.	168	53	208	18,8
5	Д.Г.	164	50	200	18,6
6	О.Г.	167	52	203	18,6
7	О.Д.	173	54	214	18,0
8	Д.Н.	166	47	207	17,1
9	М.П.	161	48	199	18,5
10	В.Г.	180	60	222	18,5
11	М.Ц.	174	56	215	18,5
12	В.В.	175	52	218	17,0
13	В.К.	157	47	191	19,1
14	С.В.	158	49	198	19,6
15	В.П.	177	55	218	17,6
16	Л.В.	175	53	216	17,3